
Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Poválečná tvorba Vítězslava Nezvala

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Hana Jandová

Olomouc 2008

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za její cenné rady a připomínky, které mně při vypracování této práce poskytovala.

Prohlašuji, že tato bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Všechny zdroje a literaturu, které jsem při vypracování používala nebo z nich čerpala, v práci řádně cituji s uvedením úplného odkazu na příslušný zdroj.

V Olomouci dne 10. 7. 2008

.....

Obsah

1 Úvod, cíl práce, metodika	6
1.1 Úvod	6
1.2 Cíl práce	7
1.3 Metodika	8
2 Motiv lásky a její podoby	9
2.1 Žena v množném čísle (1936)	9
2.2 12 sonetů Robertu Nezvalovi (Chrpy a města, 1955)	14
2.3 Syn lidu (Chrpy a města, 1955)	15
2.4 Balada o matčině smrti (Křídla, 1952)	16
3 Motiv dětství, rodného kraje, vlasti a Prahy	18
3.1 Akrobat (1927)	20
3.2 Morava (1926)	20
3.3 Veliký orloj (1949)	21
3.4 Z domoviny (1951)	22
3.5 Matka Naděje (1938)	26
3.6 Praha s prsty deště (1936)	27
3.7 Hra v kostky (1929)	28
3.8 Romance a písně (Chrpy a města, 1955)	29
4 Motiv smyslu života a jeho vyústění ve smrt	31
4.1 Podivuhodný kouzelník (1924)	31
4.2 Akrobat (1927)	33
4.3 Edison (1928)	35
4.4 Křídla (1952)	38
4.4.1 Ohňostroj (Křídla, 1952)	38
4.4.2 Balada o zvonici (Křídla, 1952)	39
4.4.3 Křídla (1952)	40
4.4.4 Kentauři a centurioni (Křídla, 1952)	41
4.5 Noční host (Chrpy a města, 1955)	41
4.6 Moře (Chrpy a města, 1955)	41
5 Veliký orloj	43
5.1 Rodokmen	44
5.2 Vzduchoplavba	44
5.3 Na visutých hrazdách	46
5.4 Plán	46
6 Z domoviny	49

7 Křídla	53
7.1 České balady	54
7.1.1 U tří lilií	55
7.1.2 Balada o zvonici	56
7.1.3 Balada z pohraničí	57
8 Chrpy a města	58
8.1 Básně všedního dne	59
8.2 Chrpy a města	59
8.3 Batávská slza	61
9 Závěr	64
Anotace	66
Literatura	67

1 Úvod, cíl práce, metodika

1.1 Úvod

Česká poválečná poezie představuje velmi rozsáhlý literární materiál, ve kterém hraje významnou roli dobový, především politický kontext. Ten se u některých básníků stal zdrojem životního pocitu zobrazovaného v básni. V této době lze při charakteristice poezie uplatnit mj. hledisko generační. V každé době se do literárního popředí probojovává mladá generace, která kritizuje tvorbu starších literátů. Podle mladé generace jsou stará témata otřepaná a neaktuální.

Každá doba s sebou přinesla i svá charakteristická témata, k nimž se vyjadřují básníci odlišných generací. Napříč různými věkovými skupinami vznikají i zvláštní básnické žánry, jako zpívaná poezie nebo experimentální poezie. Zcela mimo hlavní proud se vyvíjí tzv. underground. Začínají se objevovat i ženy – básnířky.

Na vrcholu svých tvůrčích sil je generace proletářskopoetistická, v níž tvoří i Vítězslav Nezval. Po roce 1945 se stává jedním z oficiálních činitelů kultury poválečného Československa. Jeho oblíbenými a hojně zbásňovanými tématy se stávají: mír, domov, láska, budoucnost, šťastný a pokojný lidský život, téma víry v proměnu avantgardního snu v reálnou skutečnost, ale i smrt. Tato svá témata nejvíce rozpracoval ve sbírkách *Velký orloj* (1949), *Z domoviny* (1951) a *Křídla* (1952). V poslední sbírce *Chrpy a města* (1955) se pokusil o syntézu avantgardního objevitelství s básnickou tradicí.

V Nezvalově tvorbě netvoří předěl poválečné období. To je spíše logickým pokračováním jeho předcházejících tvůrčích fází. Již od počátku byla v jeho básnickém díle určitá část veršů výrazně společensky angažována, například v *Podivuhodném kouzelníkovi* či v *Akrobatovi*.

Poválečný vývoj Nezvalovy poezie je ve znamení realizace snů a myšlenek, které ho ovlivňovaly po celý jeho život. Od každé básnickovy poválečné sbírky, ať je to *Z domoviny*, *Křídla* nebo *Chrpy a města*, vedou zcela jasné stopy ke skladbám předválečného období. Touhy, které v minulosti vyslovil, se v nových společenských podmínkách podle něj skutečně naplnily nebo se v nejbližší době naplnit mohou. Básnickovy dřívější romantické úniky do snů, podvědomí a fantazie ztratily svoji společenskou motivaci. Jeho vnímání a vidění světa se začalo zásadně přeměňovat. Realita mu už nebyla nepřátelská. Díky tomu se musel nutně změnit jeho vztah k inspiračním zdrojům.¹

Nezval svou poválečnou poezií přenáší na čtenáře radostný životní pocit. Snaží se v nich uvolňovat doposud skrytou smyslovou vnímavost. Znásobuje jejich schopnost prožívat dění ve světě co nejnaplněnějším způsobem a dotvářet si ve snech i nejskrytějších fantaziích jeho obraz svým stylem.

V Nezvalových básních lze vidět určité souznění a schopnost obohatit člověka. To, že byl „svým čtenářům strůjcem radosti“, považoval za velmi důležité.

¹Opelík, J.: *Jak číst poezii*. Praha 1969. s. 108 – 109.

Také estetické konvence Nezval odmítal a snažil se jim nepřizpůsobovat. Pro básníka je logika právě to, co dělá ze zářivých slov fráze. „*Logicky patří květina půdě, slunce nebi, židle ke stolu. Proto je nespatřujeme. Musíme položit květinu na židli nebo slunce do blízkosti stolu. Jde o to, odhalit realitu, dát jí její zářivý tvar jako v první slunný den.*“² Tato slova naprosto odpovídají Nezvalově předválečné tvorbě. Výrazy se u něho volně spojují asociacemi, podle náhodných souvislostí, jež vznikají nejen v našem vědomí, ale také v podvědomí. Jejich setkání je na konci veršů, kde vzniká rým, ale hlavně v překvapivých přirovnáních a metaforách. S jejich pomocí odhaluje pro nás dosud nepoznané nové stránky života i světa. Jsou jen improvizované a lehce naznačené. Řád nám napomáhá ve světě nalézat snadno plynoucí verše. Ostatně i ony jsou charakteristické svým svébytným poetickým řádem. Nezval se pokoušel po válce znovu najít svůj básnický styl, který byl silně poznamenán politickou angažovaností. Nakonec se mu to po několika schématicky napsaných skladbách podařilo. Navrátil své tvorbě původní hravost, lyričnost a rozmanitost.

Nezvalovu poválečnou tvorbu hodně poznamenaly dvě události. Byla to druhá světová válka, ke které se ve svých pozdějších dílech stále navrácí. Jejím prostřednictvím se snaží čtenářům připomenout válečné útrapy a pocity stísněnosti. Především se pokouší válku ukázat jako hrozbu, jež může znovu nečekaně přijít.

Druhou událostí, jež velmi ovlivnila poslední etapu jeho tvorby byl komunistický převrat v roce 1948. Už od svého mládí Nezval tíhl k levicově orientovanému smýšlení. Teprve po zmíněném roce toto jeho cítění mohlo být explicitně vyjádřeno v básních. Ve svých předválečných dílech byl proti prosazování politiky do poezie. I v některých dílech z této doby je zjevná jeho levicová orientace. Ve své práci jsem se snažila vyzvednout a ukázat jinou než politickou stránku jeho tvorby.

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se Nezval pokouší psát básně o harmonické duševní síle člověka. Oslavuje lidskou krásu a vítězství svobodných lidí. Věděl, že se ocitl na počátku nového literárního období. Odkryla se před ním spousta nových problémů. Pokoušel se vyřešit, jak umělecky uchopit bohatost nové reality a nových lidských vztahů.

1.2 Cíl práce

Cílem mé práce je vypracování analýzy poválečné tvorby Vítězslava Nezvala v konfrontaci s jeho předválečnými sbírkami. K rozboru jsem vybírala ty sbírky, jež nemají primárně politický podtext. V této analýze se zabývám rozбором jeho čtyř básnických sbírek, kterými jsou: Veliký orloj (1949), Z domoviny (1951), Křídla (1952) a poslední sbírka Chrpy a města (1954).

Dílním cílem je vymezení hlavních a podstatných básnických motivů, jež se opakují v celé Nezvalově tvorbě. Některými navazuje na předválečnou dobu, k jiným se po delší či kratší pauze opět navrácí. A v neposlední řadě bylo mým cílem zhodnocení Nezvalova posledního tvůrčího období.

²Nezval, V.: Manifesty, eseje a kritické projevy z poetismu (1921 - 1930). Praha 1967. s. 184.

1.3 Metodika

Při rozboru Nezvalovy poezie jsem podrobila analýze čtyři vybrané autorovy sbírky z poválečného období a některé z předválečného období. Opírala jsem se přitom o několik odborných, monografických knih autorů, jež se jeho osobností a dílem zabývali.

Má práce je převážně zaměřena na porovnávání motivů, které prochází jak básnickovou předválečnou, tak poválečnou tvorbou. Tato témata jsem rozdělila do tří kapitol s těmito názvy: Motiv lásky a její podoby, Motiv dětství, rodné země, vlasti a Prahy a poslední motivickou oblastí je Motiv smyslu života a jeho vyústění v smrt. Další částí je analýza poválečných Nezvalových sbírek. První rozebíranou knihou je sbírka Veliký orloj, v níž se objevují básně s různorodými motivy. Především je to vzpomínkový cyklus z války a poválečných lidských pocitů. Autor se zde rozpomíná na české i francouzské básníky. Kniha obsahuje i několik intimních veršů a básní, jimiž se pokouší o návrat k surrealismu, ale jen v několika málo básních využívá tyto postupy, a to jen ojediněle.

Druhou Nezvalovou poválečnou sbírkou je kniha Z domoviny, jež je ovlivněna především básnickovou prodělanou nemocí, která mu připomněla váhu lidského života, lásku k nejbližším. Proto se jí pokouší více tématicky zaměřit na své „staré“ oblíbené motivy. Vrací se opět ke svému dětství a mládí, což má souvislost s jeho rodným krajem, Třebíčskem, a milovanou vesnicí.

Dalšími knihami jsou Křídla a Chrpy a města, které jsou si svým tématem a náladou trochu podobné. Tyto sbírky nejvíce tíhnou ke „starému známému“ Nezvalovi, k jeho typické poetice. Jsou závěrečným shrnutím rozličných druhů lyriky, milostné, reflexivní i písňové formy.

Sbírka Křídla obsahuje skladby o různorodosti světa, ale i návrat ke starým českým baladám. Následuje kniha Chrpy a města, v níž se obrací k vesnici z dětství, moravskému venkovu a otevřeně se vyznává z důvěrného vztahu k rodné zemi. Některé básně, například Září, líčí podzimní náladu a stáří lidí, s čímž se i básník ztotožňuje. V jiných, jako Moře, srovnává člověka se silou, věčností a proměnlivostí. V básni Na břehu řeky Svratky se vrací do své milované domoviny, v níž se rodná zem ztotožňuje s jeho matkou.

2 Motiv lásky a její podoby

Jedním z prvních velkých motivů, jež se opakují po celou dobu Nezvalovy tvorby, je motiv lásky. Ten dostává v jeho básních různé podoby. Nejprve se v jeho poezii objevovala milostná láska naplněná erotičností, která se ovšem s rostoucím věkem básníka začala vytrácet. Vystřídalo ji vyznání lásky k básníkově matce a otci. Po válce se v jeho verších objevuje vyznání citů k jeho narozenému synovi. Celou Nezvalovou tvorbou prochází také vřelý vztah k rodné zemi (viz. kapitola 3) a ke všem lidem.

2.1 Žena v množném čísle (1936)

Dokladem Nezvalovy lásky k ženě jako k symbolu erotična je předválečná sbírka *Žena v množném čísle*. Jedno o Nezvalovi můžeme říci jistě. Je to skutečnost, že ho ženy fascinovaly natolik, aby jim věnoval jednu celou sbírku básní. Tato kniha je začátkem nového pohledu na ženskou jiskru a vyjádření její překvapivé krásy.

Nezval, který byl v tehdejší době očarovaný neustálými proměnami světa plného barev, vůní a tvarů, se stále více zajímá o otázky, které jsou v samotných základech jeho vlastní psychiky. Nacházíme u něj inspirace učením S. Freuda o podvědomí, snech, zážitcích z dětství, sexu a dalších oblastech. Tato témata byla v tehdejší společnosti ještě tabuizovaná a obestřená předsudky. Svě problémy a otázky se Nezval pokoušel objasnit racionálními úvahami a pokusnými jednáními.

Hlavní motiv sbírky je Nezvalův vztah k ženám. V každé básni je popisuje různě. Jednou jsou to pro básníka božská stvoření hodna uctívání, podruhé jsou to zrádné bestie a potřetí bezduché loutky. Někdy se zde až trochu morbidním způsobem vyznává ze své fascinace ženami.

V předválečném a zvláště pak v surrealistickém období tvorby šlo Nezvalovi o přesné a věrné vystižení osobních pocitů. Pokoušel se pojmenovat i ty dosud tušené, nezřetelné a nepoznané. Při představě ženy jako symbolu sexuality se mu vybavovaly často popírané a zapírané psychické okamžiky a stavy. Některé erotické představy odkryly význam pro každodenní život až ve světle objevů soudobé vědy. Nová zjištění otřásla mnohými tradičními představami a předsudky. Surrealisté promítali do své tvorby právě tyto skryté, podvědomé představy.

Jednotlivá slova a obrazy spojené s ženou Nezval chápal konkrétně. Slovo nebylo pro něho pouhým názvem, ale skutečnou realitou, která je sama barevná a voní.¹

Sbírka *Žena v množném čísle* je ve svém postupu, jímž se evokuje téma ženy, různorodá a bohatá. Nezval v této sbírce užívá nové způsoby, jak gradovat poezii.

Většina obrazů z této knihy přímo nutí čtenáře, aby použil svoji představivost a aby si sám doplnil scházející články řetězu, kterými básník přibližuje své obrazy

¹Opelík, J.: *Jak číst poezii*. Praha 1969. s. 95.

k realitě. Základem jeho obraznosti zde zůstává přesná představa ženského symbolu, jenž je básníkovým předmětem obdivu. Tento ženský model na sebe poutá jeho zvýšenou pozornost. Nezvalovým pojátkem jednotlivých motivů je ukrytá sexuální symbolika. V této metodě nacházel novou možnost jak oživit zkosnatělý jazyk a jak vyslovit mnohostranný pocit skutečnosti.

Některé básně jsou ryze impresivním zachycením dojmů a nálad „člověka bez paměti“. Vzájemné prolínání a působení přeludové skutečnosti vytváří zdroj silného emotivního napětí jeho básní.²

Při psaní této sbírky Nezval doslova „chrлил“ podněty, jimiž byl inspirován, a propojoval je s neskutečně bohatými představami. Byl plný nápadů, zdrojů z nichž čerpal své verše, metafory a asociace.

V básni Píseň písni hledá Nezval přirovnání pro jednotlivé části těla své milenky. Velmi výstižný je zde anaforický verš, během něhož se opakují stejná slova na začátku po sobě jdoucích veršů. Při představě ženského těla dochází k rozprouzení básníkovy tvůrčí obraznosti, až se nám zdá, že spojuje jednotlivá přirovnání a obrazy velmi originálně. Místy jeho představy působí až šokujícím dojmem. U této skladby se Nezval pokusil o moderní adaptaci starozákonní milostné písně, ne o přepis nekontrolovatelného proudu podvědomí.

Autor si zde hraje se slovy a využívá metody asociace, kdy připodobňuje části ženského těla k různým věcem. Rozvádí je v celé řetězce představ a obrazů, pojících se k jednomu inspiračnímu bodu. Tyto shromážděné trsy představ jsou řazeny paralelně za sebe a často mají litanické schéma. To znamená, že na začátku veršů se opakuje základní slovo označující jev, jež je přibližován imaginací.³

*Tvé oči dva výstřely naslepo
Dva výstřely naslepo které se neminuly cíle
Dva výstřely naslepo za rohem ulice kudy jsem šel
Jak vězeň hledající konec dvora
Tvé oči dvě pouťové frkačky
Dva kolotoče v dáli
Dva zvony
Dvě pečetě
Tvé oči dva náprstky bolehlavu
Tvé oči dva roubíky aby věčně mlčelo
Dva proutěné koše
Dvě zkumavky
Dvě kolečka mosazných hodin
Tvé oči dva blatouchy
Tvé oči dva štěpné rýmy
Tvé oči dva polní bubínky
Dva smutné pohřby dva skoky s okna*

²Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 84.

³Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s. 93.

*Tvé oči dvě noci beze sna
 Jak lékárnické vážky
 Jak dvojitá ručnice
 Jak dvojí sbohem⁴*

Představa ženských očí v básnických obrazech, která je v Nezvalovi vzbuzována, je zásadním způsobem odlišná od tradičního básnického přirovnání. Tyto obrazy se pořád k realitě přibližují a zase se vzdalují. Mají jakoby svou svébytnou platnost.

V případě, kde autor přirovnává ženské oči ke „dvěma výstřelům naslepo, které se neminuly cíle“, je to představa zcela reálná a srozumitelná. Čtenáři se v mysli vybaví představa ženských očí, které se vyzývavě rozhlížejí kolem sebe. Drze a nečekaně vybízejí k pohledům, jež se dožadují pozornosti.

Nezvalova sbírka Žena v množném čísle má příznačný název. Jde tu o „kolemjdoucí ženu“ jako lidskou bytost. Autor není v představě ženy inspirován určitou ženou nebo osobitým citovým vztahem k milence:⁵

*Kolemjdoucí ženo
 Paprsku jehly a bouřlivých orchestrů
 Gumový strome
 Plástvi přibitá na strop večera
 Strašidelný dome v podobě rukavice
 Jazýčku sirky a vah
 Hranice paruk a květů jasmínu
 Polibku pramene a letek divoké husy
 Démanty posypané náledí
 Úsměve děcka nad astronomickou mapou
 Struno vyluzující flažolet
 Strome z ovčí vlny
 Plachetnice poháněná obláčkem z doutníku...⁶*

Základním pravidlem citovaných veršů je stálé navozování významových zvrátů. To je čitelné v rámci jednotlivých metafor a i ve způsobu, jakým jsou za sebou řazeny jednotlivé verše. Výsledný dojem je takový, že uvedené prostředky nenechávají citové dojmy v klidu. V mysli se vynořují ustavičné asociace, emoce nebo psychické stavy. S výrazovými a optickými prostředky se střídají pocity pronikavosti, podivnosti, nepřirozenosti, klidu a něhy. Žena je nám popisována jako tajemná mnohotvárná bytost. Je příčinou mnohých smyslových i citových impulsů a dobrodružství. Tyto obrazy přesně definují „nadskutečnou“ Nezvalovu představu

⁴Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 14.

⁵Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s. 103.

⁶Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 45.

ženy.⁷

Jeho pocit z krásna je dán překvapivou přítomností jednoho předmětu v blízkosti druhého, který je logicky vzdálen a cizí. Tento způsob tvoření jde nalézt v básni Košile. Básníková lyrická situace je věcně zasazena do konkrétních časoprostorových souvislostí. Autor nepřemýšleje prochází opuštěnou ulicí kolem Luxemburské zahrady na sklonku června. Objevují se zde motivy prázdna a pustoty:

*Na nic jsem nemyslíl
A na nic jsem si nepřál. . .
nikam jsem nespěchal a nic mě netížilo⁸*

Tyto stavy prázdnoty připravují situační napětí. Nakonec Nezvala přece jen něco upoutá, ale nevzpomíná si co. Najednou se v jeho mysli vynořují stromy v zahradě plné bílých obvazů. Tento obraz otevírá celou sérii na sebe navazujících asociací, které jsou zároveň zcela samostatnými obrazy, vizemi a útržky. Jejich významový kontext je zřetelně erotický. Motiv bílých obvazů se spojuje s Prahou, Paříží i Leninogradem, městy protkanými mosty. Nakonec jeho představivost skončí opěvováním přitažlivosti žen, jež si své poklady opatrují.

*Jak je krásný zvyk zahradníků chránit ovoce
na stromech v malých sáčkích
Jako vy přikrýváte nahá řadra košilí.⁹*

V podvědomí tato báseň vyvolává i motiv smrti, který evokuje košile jako pohřební rubáš, pod nímž skončí všechny ženské přednosti.

Následující verše začínají anaforickou formou, z níž vystupují přirovnání. Ty začínají v dlouhé řadě vyvolávat nové asociace. Takto Nezval připravil pro čtenáře dobrodružství v podobě luštění hádanky. Musíme zde zapojit fantazii, dotvářet a domýšlet souvislosti, jež nelze předem uhodnout. Význam veršů obvykle zcela odporuje logickým zákonitostem. Teprve díky naší spoluúčasti obrazy získávají neopakovatelně osobitý rozměr krásy.

*Krásná jak jehla v březové kůře na níž je vyryt letopočet
Krásná jak makovice jíž se dotkl zvon
Krásná jak střevíc plující za povodně kolem okna
s petrolejovou lampou
Krásná jak hranice dříví na níž usedl motýl
Krásná jak pečené jablko ve sněhu¹⁰*

⁷Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s. 104.

⁸Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 20.

⁹Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 22.

¹⁰Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 23.

Tyto představy, které můžou vzrušit čtenáře, nejsou umělá nesmyslná spojení. Pomáhají nám poodhrnout běžně vnímané skutečnosti. Upozorní nás na zvláštní poetické shody a nahodilosti, kterých je svět kolem nás plný, ale kterých si nevšímáme.

Žena v množném čísle dodržuje všechna pravidla surrealistického textu. Nenačází se zde interpunkce, verše se nerýmují. Je to soubor myšlenek, které tryskají z autorova podvědomí a na první pohled mezi sebou nesouvisí. Nezvalovy básně si i přes dodržování surrealistického postupu zachovávají svůj klasický a osobitý ráz. Vyskytují se zde anafory, verše oplývají spoustou metafor a přirovnáními. Nová neobvyklá spojení slov jsou zvláštní a zvukomalebná, což je pro Nezvalovu tvorbu typické.

Rovněž v jiných sbírkách se Nezval snaží zdůraznit lehkost, zázračnost, fantastičnost a pohyblivost ženského těla. Ženou je uchvácen a plnými doušky života hltá její odraz v zrcadle. Zároveň si však uvědomuje, že krásná žena, která se před ním vysvléká, je přítomný okamžik, jenž rychle uplyne. Jako když někdo rozbije zrcadlo na tisíc kousků, pak je nemožné ho zpět složit. Nezval se tímto obrazem snaží zachytit svou neuvadající touhu a aspoň na okamžik si uvědomit zlomek štěstí z ubíhajícího koloběhu života.

...

Svlékáš se

stojíš před zrcadlem

učíš se akrobatice

je to optimism

nechceš skládati zrcadlo v starý celek

všecky střepy odrážejí přítomnost

žárovka svítí stokráte

to jsi ty

polykáš z tisíce úhlů tutéž vteřinu

stávají se v nekonečných podobách vteřinou

již víckrát neuzříš

*spálená jepice padá v tisícerych obrazech. . .*¹¹

Po válce se už Nezval ve své tvorbě nevracel ve verších k vyjádření milostné lásky k ženě. Možná proto, že neudržel žádný stálý milenecký poměr, nebo snad pro svůj vyšší věk. K vyjádření tohoto vztahu už nepoužívá tolik metafor, asociací a představ, jako ve své dřívější tvorbě. Cit je vyjádřen přímo bez nějakého přirovnání. Spíš než lyrickou formou se vyjadřuje epickými plynule jdoucími strofami s pravidelnou podobou a občasným použitím volného verše.

Motiv lásky v této době dostává nový rozměr. Už to není ten vřelý a bouřli-

¹¹Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 71.

vými city naplněný vztah, jako v jeho předcházejícím období. Spíše je to láska, která se snaží lidi nabádat k lepšímu chování, k vzájemné toleranci a porozumění. Láska se zklidňuje a opouští výhradně erotickou rovinu. Přesouvá se do jiných poloh.

V tomto období je Nezvalova podoba lásky spojena především s narozením jeho syna. Objevuje se i nejasně vyjádřená podoba citu, spíš než láska je to obdiv k otci. Stejně jako v předcházející tvorbě nezapomněl básník ani zde vyjádřit svůj vřelý vztah ke své matce, která je pro něho jednou z nejdůležitějších osob v životě.

2.2 12 sonetů Robertu Nezvalovi (Chrpy a města, 1955)

Vzpomínky a návraty do doby dětství a dospívání patří vždy ke stáří. Nezval se ke svému dětství a mládí vracel ve své tvorbě po celý život. Prostřednictvím svých vzpomínek dával budoucímu pokolení určitý idylický odkaz dřívějšího šťastného mládí. V Chrpách a městech se chtěl s mladými lidmi výslovně podělit o své poznání světa v novém rozměru.

Nezval věnoval Dvanáct sonetů Robertu Nezvalovi, svému vlastnímu synovi. Tento oddíl je napsán, jak už název napovídá, ve formě sonetů. V této skladbě se snoubí láska k synovi, radost a štěstí nad jeho narozením. Dále pak touha povědět a odkázat mu to nejdůležitější a nejpodstatnější ze svých vlastních životních zkušeností. Prostřednictvím této výpovědi je „Dvanáct sonetů“ souborným odkazem citlivého a křehkého člověka, jež miluje svého syna a chce mu předat morální, osobní a především upřímně míněné rady do života. Nezvalovi byl do vínku darován smysl pro krásu života a poezie. Nezalekl se však povinností a zodpovědnosti.

Přibližuje zde čtenáři svou oblíbenou formu odpočinku, jenž spočívá v toulkách přírodou. Během těchto chvil vnímal nádheru širého moře i cizích velkoměst. I když se procházel v dalekých zemích a rozmarných ulicích, byť jimi byl velice okouzlen, nikdy nezapomněl nato, co má nejraději. To je jeho rodná vesnice a Praha. V tomto případě se vedle motivu lásky k lidem objevuje i vztah k jeho rodnému kraji a zemi.

Básník vzpomíná při své promluvě k synovi na svůj dřívější život a dobu, ve které ho prožil. Na povrch se mu vynořují vzpomínky na starý svět, v němž si byl svou vůlí k životu jist. Věřil, že ho neopustí, přestože tehdy byla válka.

*Proč synu, byla si má duše jistá
i v dobách, kdy se třás a kácel svět?
Proč mohli by mně lidé závidět?¹²*

Při pohledu na svého syna v něm spatřuje podobu své milované matky, jeho babičky. Tato podoba se proměňuje v odkaz na jeho dřívější sbírku Matku Naději. V ní jeho matka ztělesňuje jistotu, útěchu a klidnou náruč rodné země, v níž vždy najde útočiště a lásku.

¹²Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 179.

*Jsi podoběn své babičce, mé matce,
 Jsi podoběn mé Matce Naději.
 Kdo mohl by být než já raději!
 Jen se směj, spi, jen spi a směj se sladce.¹³*

Těmito sonety vyjádřil Nezval ohromnou niternou sílu, otcovskou lásku, jakou může zralý muž získat, když se mu narodí dítě.

...
*co prostého a vážného ti říci,
 žel, místo dobře promyšlených rad,
 jež měl bych ti snad do života dát,
 píše jen prostou pohlednici.
 Což neřekne ti, hochu, vůbec nic
 těch dvanáct rychle psaných pohlednic?¹⁴*

2.3 Syn lidu (Chrpy a města, 1955)

Sbíрку Chrpy a města otevírá báseň Syn lidu, kterou se Nezval navrácí ke svému rodokmenu. Tato báseň je věnovaná především autorovu otci a oslavě jeho narozenin. Skladbu autor proměnil ve velkolepou slavnost života svého otce. Tímto dílem také Nezval vyjádřil budoucí představu o vztazích mezi různými věkovými generacemi. Vyzývá lidi, aby se pokusili o vzájemné porozumění, pokoru, úctu ke starším lidem a toleranci. Zobrazuje zde tehdejší mladé lidi, kteří se ve své době teprve začali učit žít svůj život, během něhož poznávají jeho strasti a slasti. Po svých zažitých zkušenostech se básník v některých životních otázkách shoduje s názory a pocity svého otce. Mladí lidé obdivují moderní dobu, technické vymoženosti. Navzdory pokroku jsou vděční za vztah naplněný láskou, jaký chovají ke svým vlastním rodičům. Zároveň se strachují o budoucnost, protože je nejistá. V této básni autor vzdává poklonu a vyslovuje obdiv tomu, jak jeho otec srdnatě a odvážně prožil svůj život, i když si musel projít mnoha nelehkými situacemi. Najdeme zde i poučení vyplývající z otcovy promluvy k synovi. Snaží se mu dát rady do života. Přestože je mladý a vidí svět růžově, otec již ví, že některé věci syn na světě sám nezmění. Nemá cenu vzdorovat církevním a politickým autoritám, protože by to pro něho nemuselo dobře dopadnout. Spíše se má věnovat jen svým povinnostem a tomu, z čeho bude mít v životě přínos.

*Ty myslíš, že tvá vzpoura přinutí
 císaře, aby vzdal se svého trůnu,*

¹³Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 181.

¹⁴Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 172.

*papeže, aby odevzdal svou hůl?
Dej pozor, abys tady nezhybnul!¹⁵*

2.4 Balada o matčině smrti (Křídla, 1952)

V závěrečné básni cyklu balad ze sbírky Křídla je Balada o matčině smrti. V této baladě jsou spojeny dva motivy. Jsou to motivy lásky k matce a motiv smrti, který hraje v Nezvalově tvorbě také důležitou roli. Balada je nádherné rekviem plné autorových citových prožitků, jenž ústí v erbenovské popření smrti a v pochopení smyslu nekonečného koloběhu života. Z celého dosud napsaného Nezvalova díla je Balada o smrti matky snad nejepičtější básní. Navazuje na tradici v podstatě puškinovskou. Nezvalova „Matka Naděje“, v noci plné lidské vzájemné podpory a marného boje lékařů i sester o matčin život, stále zůstává matkou, která je:

*podobna slunci, hvězdě nebo květu
zemřela. . .
v té noci, plné lidských šlépějí. . .
zvítězila nad beznadějí.¹⁶*

Nezval popisuje poslední dny života své matky, jejich péči o ni ve chvílích, kdy již nemohla nic dělat a byla odkázaná na lůžko. Nezapomíná se vyznat ze svého úzkostného stavu a obavy o matčin život. Tyto dny nebyly těžké jen pro její děti, ale také pro otce, jejího manžela. Poslední chvíle jejího života jsou zachyceny pomocí dialogů, které jsou plné smutku, beznaděje a touhy v matčino uzdravení. O tom básník ví, že je nereálné.

*A primář říká synovi:
„Uvnitř je všecko skoncováno!“
„Řekněte, zemře? Zemře?“ „Zemře. . . Ano!
Vzmužte se. Život je už takový!“
Tvář růžová a ani jedna vráska. . .
Teď, synu, víš, teď víš už, co je láska!¹⁷*

Z této balady je cítit Nezvalova vřelá láska k jeho matce. Prvotní víra v uzdravení se střídá s touhou pomoci jí z nevyhléditelné nemoci. Zároveň je zde vyjádřena síla lásky tváří v tvář neodvratné smrti.

Svým tématem o konci života se zařadila Balada o smrti matky k dalším básním se stejnou tematikou, například k Edisonovi a Signálu času.

Je to skladba, v níž básník překonává celoživotní boj se smrtí. Nezval touto

¹⁵Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 60.

¹⁶Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 82.

¹⁷Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 81.

baladou končí dlouhou řadu působivých básní o matce. I po jejím odchodu si uvědomuje, že jeho život pokračuje, i když v něm pro něho nejvýznamnější a nejdůležitější lidé umírají. A zároveň je básnickým překonáním smrti a vírou v obrozující se nekonečný život, do něhož vchází naděje a víra v lepší budoucnost a lékařský pokrok.

3 Motiv dětství, rodného kraje, vlasti a Prahy

Předválečné pojetí romanticky ztvárněného dětství, v němž Nezval nacházel útočiště v úzkostných chvílích, kdy pociťoval nesmyslnost soudobé společnosti, našlo v jeho tvorbě nového významu a smyslu. Dětství nemusel zbavovat snovosti, kouzelnosti a smyslovosti. Díky tomu ho vnímá objektivněji a bez idealizování. Touží, aby se lidé patřící do světa jeho dávného dětství mohli dožít nových poměrů a mohli poznat svět zbavený starých křivd.

*Všecko, co bylo tenkrát, vím
a s láskou zobrazil jsem chudé.
Chci zobrazit to, co je a bude.
Živí a mrtví, volám vás,
povstaňte z loží i ze hřbitova,
chci s vámi žít a prožít znova
přítomný čas, budoucí čas.¹*

Již dříve si Nezval uvědomoval, že jeho sny o dětství nejsou opravdové. Že je to jen sen a skutečnost je jiná. Nerealnost těchto snů je patrná už z básně Akrobat, kde autora vize mladických let zachraňovala před zraňujícími rozpory soudobého světa. Do vzpomínek na dětství se již v této velké básni mísí neharmonický zvuk války a sociálních nerovností.

V básni Pět minut za městem zaujímá motiv dětství rovněž významné místo. Avšak i zde se objevuje skeptický stín. Realita je silnější než sen.

*Žel ani jeden pes už neuvítal by tě
Křemárka k níž jdeš spát zemřela na úbytě
Za mříží pokoje v kterém ses vždycky bál
Ten pokoj změnili teď na taneční sál
Žel netančí se něm jak byla by zas válka
Ta celá vesnice je tvoje stará mýlka
Vlečeš ji na bedrech stěhovač nábytku
Jsi jako strašidlo jež bloudí po statku
Se zpěvem kohouta vždy mizí beze stopy
Kněz jenž má v ruce déšť nadarmo ten dům kropí²*

Nezvalův poetický dětský svět zmizel navždy. Ale básník stále čekal na jeho návrat. Ovšem ne v takovém smyslu, že by chtěl minulý život vyvolat se všemi jeho

¹Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 41.

²Nezval, V.: Dílo VIII. Pět minut za městem. Praha 1954. s. 10.

temnými stránkami. Toužil po lepší, krásnější budoucnosti a nevracel se k zapomenuté době.

*Jak dítě čekáš den kdy vše to vrátí se
Kdy zatoužíš jak hoch zas po cestopise
Kdy člověk nechá rád svůj pot jak slzu téci
Kdy hudba a fábory uchvátí lidský krok
Kdy člověk nebude člověku už jen sok
Kdy vina dá se smýt anebo napravit
Kdy nebude již trest pracovat snít a žítí³*

Nezval se k motivu domova vrací, vrací se k místům, odkud vzešel. Do svého dětství, nejšťastnější fáze života, k matce a otci, ke svému rodu, kraji a zemi. Slovo vrací bych mohla dát do uvozovek, jelikož toto téma Nezval svým způsobem nikdy neopustil. Domov je od jeho první sbírky neustále přítomen v tvorbě, i když někdy skrytě, v náznacích či reflexích.

Nezvalovi umožnil poválečný společenský vývoj, aby své vzpomínky na dětství a svůj humanistický ideál budoucího světa, zbaveného násilí, válek, nesvobody pojal mnohem reálněji a konkrétněji.

Motiv dětství se u Nezvala pojí ruku v ruce s motivem domova, rodného kraje, země a jeho oblíbeného města, Prahy. Dětství, s ním spojená rodina a rodný kraj má pro Nezvalovu tvorbu veliký význam. Sloužila mu jako bohatý a svěží zdroj inspirace, z něhož neustále čerpal náměty, další motivy, emoce a obrazy. Dětství se stává předobrazem svobodného, bezprostředního života, zbaveného tíživých pout světa dospělých a společenských konvencí.

Pokud jde o motiv Prahy, pak se v celé Nezvalově tvorbě stále prolínají staré legendy, její historie a Nezvalovy vzpomínky na ni. Na tyto atributy nikdy nezapomíná a i ve své předválečné tvorbě je použil. Během tvorby čtyřicátých a padesátých let se k těmto motivům rád vracel, protože v Praze prožil značnou část svého života. Stále se mu v mysli vybavovaly nostalgické vzpomínky a pocit domova. Prožil zde šťastný život a cítil tu pocit bezpečí.

V Nezvalově předválečné tvorbě se neobjevují básně, které by se samy o sobě zabývaly dětstvím a mládím. Většinou se tyto motivy mísí s tématy domova, rodného kraje a vlasti. I přesto je dětství pojem, jenž u Nezvala vždy evokuje stav blaženosti.

³Nezval, V.: Dílo VIII. Pět minut za městem. Praha 1954. s. 14.

3.1 Akrobat (1927)

V předválečných básních převažují jiné motivy než dětství a mládí, ačkoliv se k nim Nezval neustále vrací. Návrat do dětství je například v druhé části Akrobata. Zde nám Nezval přibližuje několik pohledů na své dospívání, aby „uspořádal zmatek“. Útržky vzpomínek plynoucí na pozadí určitého rytmického plánu, pomalé otevírání sluchu a zraku světu, první lásky, touhy a bolesti, to jsou prameny, jimiž se snaží vidět skutečnosti. Básník se také zmiňuje o psychickém otřesu z války, únavě, osamělosti, bezcíllosti, nočních ulicích a barech. Popisuje trýznivou, omamnou lásku, jež vedla málem k sebevraždě. Jedinou prioritou je pro něho hledání smyslu života a poznání této hodnoty. Touží vypít život do posledního doušku.⁴

...
to jsi ty
polykáš z tisíců úhlů touž vteřinu
 ...
to vracíš bohu jeho čas⁵

Touží vidět

každý den světa v den stvoření světa
každý den růže v den stvoření růže⁶

Chce milovat volný a nekonečný život v jeho zářivé kráse, prožívat soumraky a procházky v podzimní přírodě. Touží trávit večery u rybníků, prožívat loučení beze slov a míjení vteřin „v plachých polibcích“.

V porovnání s předválečnou tvorbou věnoval Nezval v padesátých letech celou svou sbírku vzpomínkám na dětství. Snažil se zobrazit pro něho důvěrně známé prostředí domova, rodného kraje a okolní přírody. Rodinný a milostný život směřoval k tónům osobních vzpomínek a k životním zkušenostem. V jeho motivu dětství a domova se odráží harmonie prostého lidského života, která ústí až v poněkud kýčovitě vybarvené idyličnosti venkova. Nezval se pokouší sjednotit svět a své básnické myšlení.

3.2 Morava (1926)

V předválečné sbírce Nápisy na hroby se metodou asociací rozvíjí základní inspirační impulsy. Touto technikou je napsána báseň Morava. Nezval zde vychází z konkrétního vidění, ne z nějaké myšlenky, kterou by obrazně měnil. Nezvalovi se asociuje zároveň několik konkrétních detailů, které skládá jako barevné kamínky

⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961.s. 48.

⁵Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 71.

⁶Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 72.

dohromady a které lehce navozují celkový obraz:

*Morava zájezdní hostinec
u Zeleného stromu
Bubínky trubka štěbenec
Potulní rytíři vracejí se domů
Košile visí na stromě
Impresionista měkké barvy míchá
Ve stínu rozkvetlé jabloně
Morava ovečka tichá⁷*

Při četbě této básně se nám před očima postupně vynořuje konkrétní krajina. Neumíme ji sice přesně popsat, ale její „emocionální podoba“ je přesná. Starobylost vyplývá ze zájezdního hostince. Pohoda je zřejmá z potulných rytířů vracejících se domů, košil visících na stromě nebo stínu rozkvetlé jabloně. Hravost evokují bubínky a trubka. Všechno toto jsou typické rysy moravské krajiny, které básník vnímá. Po celý život se vracel v podobě starodávných rytířů a potulných muzikantů do svého rodného kraje. Do země dětství, do končiny bezpečí a klidu.

3.3 Veliký orloj (1949)

Oddíly Medardovy deště a Všední den z této poválečné sbírky patří mezi ty zdařilé drobné básně. U všech hledal básník inspiraci ve svém dětství a rodném kraji. Dřívější mladý světoběžný a kosmopolitní Nezval je zde pokorný a ohleduplný syn, který projevuje svou vděčnost. Jeho svědomitost a cit pro umění se zde objevuje v promyšlených slovech.

V těchto slokách se básník vyznává ze svých dětských dojmů. Už jsou obohaceny zmoudřelými zkušenostmi života a přiřklánějí se k trvalým hodnotám jeho světa. Po jazykových a inspirativních rozvernostech surrealistického období se znovu obrací spirituální podtext z počátku tvorby. Pokouší se vyřknout dokonce několik vzácných, životních hodnot procítěněji. Autor opěvuje ve svých verších českou řeč.

Bedřich Fučík poukazuje na to, že v Nezvalově tvorbě můžeme zjišťovat několik tvůrčích paralel s Jakubem Demlem. Ten mu jako mladému studentovi ukázal tajemství opravdového básnického umění.

Tyto dva básníky pojí, i přes individuální odlišnosti, vášnivá, dravá a nezkrotná fantazie. Stejně tak ohnivost a střemhlavost. Oba dovedou vytvořit své verše hutné, ale i naopak velmi lehké. Největší rozdíl mezi nimi je v tom, že Deml se pokouší ve svém díle o jednu knihu života. Z různých úhlů pohledu se snaží dospět k jádru a nedělení lidské duše. Obráceně tvoří Nezval, postupuje tak, že chce napsat mnoho knih.

Tito autoři tvoří zcela nezávisle na sobě. Nezvalův svět je odlišný od Demlova.

⁷Nezval, V.: Písmena, Pohlednice, Nápisy. Praha 1980. s. 98.

Jde spíše o navazování v novém, rozdílném pojetí a s jiným hlediskem. Deml čerpá motivy pro svou tvorbu stále doma. Naopak Nezval nalézá inspiraci ve francouzské poezii. Přisvojil si její formální lehkost a promyšlenost. Tímto pojetím také uchopuje češtinu.

V závěru se tvůrčí počínání obou autorů přibližuje, alespoň z vnějšího hlediska. Je to v motivech rodiny, rodného kraje a země. V těchto tématech promlouvají ke čtenáři velmi podobným jazykem. Je to řeč lásky, kterou oba cítí.⁸

3.4 Z domoviny (1951)

Je to retrospektivní polytematická skladba, nazvaná podle stejnojmenného Smetanova kvarteta. Básník se v ní vrací do světa svého dětství stráveného na venkově a vytváří vícevrstevný obraz paměti, v jejímž rámci typizuje některé příběhy předválečného venkovského života. Mísí je s důvěrnou vzpomínkou a snaží se je spojit s optimistickým výhledem do budoucnosti. Apostrofuje rodnou ves, jako by byla živá, její krásy jsou nesmrtelné, protože žijí v básníkově fantazii.

*Vesničko . . . to vše, co nabalzamoval
tvůj básník, jenž to dodnes živě vidí,
to všecko bude těšit lidi
a přemáhati jejich žal.⁹*

Tento přechod od dětských vzpomínek přes válku až k životu v básníkově rodné vesnici v současnosti je návratem k jistotě domova a hodnotám bytí, třebaže je hodně idealizovaný.

V této Nezvalově sbírce hrála velmi důležitou úlohu paměť, a to zejména vzpomínky na jeho dětství a dospívání. Hlavním inspiračním zdrojem této básnické sbírky bylo dětství. Básník se opět, tak jako v předcházejících poválečných sbírkách, navrácí do doby svého mládí a dospívání. Vzpomíná na svou babičku, na ministrování v kostele při mších, na své dětské lásky. Neopomíná však ani špatné vzpomínky na válku, přibližuje tvrdou zemědělskou práci na statku a nemilosrdnou smrt ševcovy dcery, která zemřela na zápal plic. Hledání poetického původu obraznosti, nerozluitelných autorových pocitů, své vlastní básnické uvědomování a nalezení šťastných pocitů, to vše plyne ze zážitků z dětství.¹⁰ Nebo z nich může také vyplývat snaha protestovat proti současnému „modernímu lidstvu“. Naopak někdy je oblast dětství, jež znamená touhu po volnosti, povellem k uvědomění si reálného života. Je i záchranou před strašnou lidskou samotou anebo před marnými snovými představami.

Ztracený svět, to se snaží básník zachytit svým návratem do dětství. Citová

⁸Fučík, B.: *Píseň o zemi*. Praha 1994. s. 291.

⁹Nezval, V.: *Dílo X. Z domoviny*. Praha 1959. s. 45.

¹⁰Jelínek, A.: *Vítězslav Nezval*. Praha 1961. s. 97.

a smyslová paměť dětského štěstí, svět viděný dětskýma očima, dětské zážitky a prožívání. Tím vším se pokouší dát básník jiný rozměr viděné a zachycené realitě.

Jeho životní názor se zrodil a uplatňoval při potřebě přirozenosti života, jeho bezprostředním vnímání a prostřednictvím vztahů mezi obyčejnými lidmi.

Některé sloky této lyrické básně působí snad až příliš líbezným dojmem, kterým básník idealizuje tehdejší venkov. Jiné sloky jsou zase naplněné hravostí a barevností. Obyčejnou lidskou radostí a něžným dojetím ze vzpomínek na autorovo dětství. Všechny tyto pocity byly vyvolány Nezvalovou náhlou nemocí, jež v něm vzbuzovala lítostný pocit z toho, že se možná jeho život blíží ke konci. Život získává hodnotu tím, že pomíjí.

*A proto zpívám, člověče,
Pokud mám v hrdle kousek hlasu,
O ceně života, jenž rychle uteče.
A proto opěvuji jeho krásu.¹¹*

Opěvuje zde čistou venkovskou přírodu, její cyklický koloběh životodárného i nemilosrdného života. Popisuje život obyčejných venkovských lidí a jejich denní úděl. Nádhernou českou krajinu, stromy bohatě ověšené plody, potok, jenž má krásně třpytivou hladinu a pastviny plné dobytka. Během svých vzpomínek se básník vrací do doby svého dětství a dospívání, to mu hned asociuje vzpomínky na minulost. I když o sobě Nezval píše, že není kronikář, tak báseň Z domoviny působí dojmem chronologického zachycení celého jeho dosavadního života. Z původních historických souvislostí se rozvíjí tělesná obraznost. Říká, že:

*Sám život je tím malířem,
který nás jimi poznamená.
Stál jsem často nad rulovým pilířem
anebo nad kupkou schnoucího sena,
šťasten jak bůh a uhranut
a obdarován bez zásluhy.¹²*

Motiv dětství nemizí z osobního pohledu, ale rozvíjí se v této skladbě do obrazu, který má poněkud jiný charakter a cíl. Nezval nezměnil tvorbu ve způsobu výstavby metafor, v zobrazení lidského štěstí, v obrazech prostoty a v básnickém prisvojování světa. K tomu staví záměr srovnat ze společenského hlediska dobu dětství s dobou, ve které právě žije. Filozofická myšlenka je stejná. Změnil se způsob srovnání skutečnosti. Dřívější Nezvalovo básnické myšlení a společenský život byly zaměřeny proti ideálům městské společnosti a způsobu takového prožívání. Tento životní styl také žil, byl jím obklopen a cítil ho sám na sobě.

Nyní se jeho životní filozofie rozvíjí protikladně k dřívějšímu vnímání. K obra-

¹¹Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 31.

¹²Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 27.

zům tehdejších i dnešních lidských osudů a budoucímu pohledu na tuto společnost.

Například zcela opačný ráz se objevuje v jeho líčení, které je v jedné pasáži sbírky *Z domoviny*. Uvádí je především proto, aby položil důraz na předsudky, do nichž byl starý život zapleten. Základním motivem obrazu je tedy důvod ševcova pomatení. Tímto dal poprvé tomuto příběhu společenský význam.¹³ Básník vzpomíná na obraz bílé prosincové noci, během níž nepřítel otec, švec, pronásleduje své dvě dcery do promrzlé zimní krajiny. V souvislosti s tímto obrazem básník vyvolává svůj první intenzivně prožitý pocit samoty a bolesti, protože ta mladší ze ševcových dcer, Žofi, té noci zemřela na zápal plic. Nezval zde řekne i to, co způsobilo ševcovo náhlé pomatení. Básník se snaží nikdy nezapomenout na bledou tvář mrtvé dívky a vzlykající smuteční průvod. Tento pesimistický obraz se objevuje i v Nezvalových dřívějších sbírkách.

...
*švec, jenž se žalem utrh od verpánku, ...
 vyrazil doma po půlnoci branku
 a ohrožoval čepelí
 ženu a obě dvě své spící dcery,
 jež rozprchly se všemi směry. . .
 Tři ženy v košili běží podběhu
 a za nimi šílený otec s nožem v ruce.
 Mladší dcera rozpálená od běhu
 upadla na sněh a bez absoluce
 zemřela na prudký zánět plic.¹⁴*

Cílem vzpomenuté tragické scény v této knize bylo vyjádřit způsob, jakým dítě prožívá takové události, které poznamenávají jeho obraznost.

I ostatní zážitky z útlého mládí projdou v básni *Z domoviny* podobnou proměnou. Autor zde obrazy lidí vyvolával tak, jak je poznal v dětství.

Tento hodnotící a objektivující úmysl se nedotýká jen obrazu dětství. Nezvalovy vzpomínky přerůstají v objektivizaci celého jeho prožitého života. Hodnotí všechny svoje životní společenské zkušenosti.¹⁵

Hluboko v Nezvalově srdci je vyryta velmi niterná vzpomínka na jeho rodný kraj, především na jeho rodnou vesnici, po které se mu často stýská. Vždy ji miloval, toužil se tam vrátit a potěšit se rozhovory s jejími obyvateli. Intenzivní vztah je zde vyjádřen, podobně jako u výše zmíněné rodné vesnice, apostrofou domova, která jej personifikuje a vytváří subjektivní vztah k němu.

Ač mám tě, drahý domove,

¹³Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 97 – 98.

¹⁴Nezval, V.: Dílo X. *Z domoviny*. Praha 1959. s. 26.

¹⁵Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 98.

*v každém svém nervu, v každé své žilce...
 A jestli se už nevrátím
 k té vesničce a k tomu kraji...
 Chtěl bych se vstřebat do země
 Rozdělen, rozdán do krejcaru.¹⁶*

Básník se během svého života navrácí do své rodné vesničky a chce se nechat unášet svými dojmy a radostnými zážitky z dětství. Pokouší se alespoň na chvíli ve svých vzpomínkách zapomenout na přítomnost a budoucnost.

*Vesničko, plná hvězdných střech,
 tvůj zatoulaný básník se ti vrací.
 Jde posadit se na ten říční břeh,
 v němž jistě dodnes bydlí raci.
 Vrací se domů ze světa
 k rácatům, k chrpě, k polní růži,
 aby si znovu nechal sevřít kůži
 divnými kleštěmi račího klepeta.¹⁷*

Ve sbírce Z domoviny poukazují na nové pojetí motivu dětství. Tím se však nevyčerpává význam a ráz této skladby.

Velkým tématem, po již zmíněném motivu dětství, se stala v Nezvalově tvorbě další nová myšlenka a tematická oblast. Je to jedna z jeho největších životních hodnot, a tou je domov. Tento motiv se objevil i v jeho předcházejících poválečných sbírkách, ve Velikém orloji i ve Zpěvu míru. Nalezneme ho i v jeho starší tvorbě. Hlavně v Pěti minutách za městem a v popěvcích ve Skleněném haveloku.

Autorův domov byl v jeho dřívějších skladbách pramenem šťastných, jitřních, osvobozujících popěvek a básní. Ovšem nyní je domov základem velkolepých veršů, v nichž se vlastenecký pocit mísí se vztahem k budoucnosti. Domov je součástí a zároveň důležitou podmínkou pro vytvoření pevného rodinného zázemí. Nezval si také uvědomuje sílu básnického slova a jeho platnost a neodvolatelnost.

*Ač mám tě, drahý domove,
 V každém svém nervu, v každé své žilce,
 Mé umění je dobové
 A nenávidím staromilce.
 Básníci mají na svět velký vliv.
 Čas nečeká a dny se krátí.
 Po smrti bude těžko odvolati
 Či vysvětlovat cokoliv.¹⁸*

¹⁶Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 32.

¹⁷Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 39.

¹⁸Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 32.

3.5 Matka Naděje (1938)

Do této sbírky Nezval spojil hned několik pro něho typických, vzájemně souvisejících motivů. Je to především láska k matce, domovu, dětství, vlasti a s nimi spjatá naděje a statečnost. I když se může zdát, že ze sbírky více vyplývá láska k básníkově matce, přesto jsem tuto sbírku nezařadila do kapitoly Motiv lásky a její různá pojednání, ale do tohoto oddílu. Je to i z toho důvodu, že i v jiných sbírkách se Nezval vyznává ze svého citu k matce.

Motiv, který inspiroval Nezvala k napsání knihy Matka Naděje, byla vážná a nebezpečná operace, jíž musela podstoupit básníkova matka. Nezval zde především vyjadřuje své úzkostné stavy o matčin život a vzpomíná na dětství. V těchto obrazech vystupuje matka do popředí, jakožto i vyjádření jistoty. V titulním oddílu se konkrétní podnět proměňuje v širší neskutečný matčin portrét a motiv naděje, se kterou je pro dítě spojena matčina existence. Silný subjektivní zážitek znamená oslabení metody věcného popisu. Objekt a prvky, ze kterých ho vytváří, jsou ovšem obsahově jiné než objekty úzkostné a přeludové. Výchozí námět v Matce naději dovršovala a povyšovala idea vlasti a domova.

V této knize se v Nezvalově tvorbě znovu objevila oblast dětství v jejím širším pojetí. V závěrečných částech sbírky autor rozvíjí písňovou intonaci básní, což motiv dětství ještě více umocňuje.¹⁹

Sbírka Matka Naděje vyvolává vzpomínky na Matku, připomíná její obraz a na čtenáře působí toto pojetí jako nerudovsky čisté.

*Proč jsem neusedl ke studánce
A nezpíval slovo matka
Tak dlouho až by zvonečky ovcí přehlušily můj hlas
Tak dlouho až by kohout natrhl bílou duchnu rodícího se rána
Tak dlouho až bych se ztratil jak slavík
V paprscích již do zlata opékají pšeničný klas²⁰*

Obraz matky a její statečnosti, s níž šla sama na popraviště, na kterém se neudílí milost, přerůstá v obraz národa a v symbol odvahy a naděje. Nezval tady zdůraznil motiv naděje a statečnosti, který dostával v této sbírce hlubší celonárodní smysl. Básník vrhá všechny své síly a veškerou energii do boje za záchranu vlasti.²¹

*Její statečnost jíti a neplakat
Je statečnost jít a neohlížeti se
Je statečnost neztratit naději
Matku matek*

¹⁹Kolektiv autorů, Dějiny české literatury IV. Praha 1995. s. 521–522.

²⁰Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 220 – 221.

²¹Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 92.

*Matku Naději*²²

3.6 Praha s prsty deště (1936)

V předválečné sbírce Praha s prsty deště nalezneme novou realitu a Nezvalovu konkrétní obraznost. Autor usiloval o to, aby věci nově pojmenoval a definoval je srozumitelnou řečí. Snaží se básnickým jazykem prozradit její kouzlo.

Kniha je zcela zaměřená na co nejpřesnější a nejkonkrétnější vyslovení pocitu Prahy. Spojují se zde vzdálené představy, avšak smyslem není samotné náhodné spojování ani vystihování neznáma, ale jejich emocionální projevy:

*Nejsem ten kdo smí zemřítí
Když se dost potěšil s lidmi a pocity beze jména
Není pro mne většího úkolu než vyslovit přesně vše co nemá
píšťal ani jazyka
skutečná smrt není nic proti němotě s níž věčně zápasíte*²³

Nezval se svým básnickým jazykem pokouší vyslovovat tak, aby jeho slova dokázala rozezvučet nádherné varhany, tón tohoto města. Zachycení pocitu a smyslového působení určitého místa se protíná s legendou, která je s ním spjata. Dále kříží vzpomínky, které se v něm probouzí, s neskutečnou představou a touhou, která se v básníkovi probouzí. Vidět Prahu zároveň „jak její syn a jako cizinec“, „jako dceru dnešního odpoledne a velmi vzdálených století“, to jsou přístupy, do kterých v této knize přenáší „krajní rozdílnost vztahů“ a nabývá především časových a prostorových rysů.

*Nic nechci jako bych byl jen jazyk
Tvůj jazyk tvůj spuštěný akordeon
Jsem jazyk tvých zvonů ale také tvého deště
Jsem jazyk tvých hroznů ale také tvých nocleháren
Jsem jazyk tvé trávy ale také tvých orlojů
Jsem jazyk tvých automatů ale také tvých učitelek klavíru
Jsem jazyk tvé nedělní dlouhé chvíle ale také tvých splavů
Jsem jazyk tvé hasičské trubky ale také tvých pověstí
Jsem jen tvůj oživlý jazyk*²⁴

Stálé střídání úhlů pohledu a krajních stanovisek je vyústěním snahy najít odpovídající výraz pro složité působení reality na člověka. Všechno směřuje v Praze s prsty deště do jednoho bodu. Tím je vyslovení poezie pražských náměstí a uliček,

²²Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 309 – 310.

²³Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 179.

²⁴Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 212 – 213.

věží, komínů, sadů, domovních znamení, rybářů, krámů, akátů i deště. Není třeba zvlášť vymýšlet nahodilá setkání předmětů básnického významu. Básníkovi se nabízí sama. Nezval v této sbírce zdůrazňuje nadpřirozenou, podmanivou složku své poezie, svou mnohostrannou vnímavost. Řetězení představ a časté anafory upomínají na básníkově surrealistické období.

Například tehdy, když popisuje večerní obraz města, jenž je složen ze slyšených a viděných detailů, jakými je zvon a následná siréna ohlašující konec pracovního dne. Obraz pahorků, přeměna pracovního hluku ulice v tichý odpočinkový ruch a sváteční náladu. Tyto obrazy vnímá čtenář velmi mnohostranně:

*Kdyby nebylo pohorků kde by si dávali schůzku zvony a ptáci
Siréna zpívá a všechny ulice se otevřely dokořán
Jak by byl očekáván král
Majestátní průvod vstupuje do divadla
Karavana mostů jde vstříc šťastným náhodám²⁵*

Nebo vedle sebe staví představy tak, aby navzájem na sebe působily, aby jedna určovala a zesilovala druhou:

*V divadle hrají Mignon
Poznáváš to podle barvy večera²⁶*

Jindy básník opřede prozaický děj legendou, a tím vznikne taková báseň jako Platněřská ulice, kde prosté hledání a prohlížení nového bytu dostává zvláštní a nesmírnou poetickou sílu. Můžeme k tomu přidat i ty obrazy, v nichž Nezval pomocí své fantazie proměňuje pohledy na Prahu.

Účinek básní tkví v pojetí námětu a ve způsobu rozvíjení obraznosti. V této knize je Nezval „oživlým jazykem“ konkrétního motivu, jímž jsou například výkladní skříně, oblaky, balkóny nebo předměstí.

Přestože básník vše přesně pojmenoval, je obraz nejasný, abstraktní. Chybí mu taková citlivost, která je výsledkem vášnivého zaujetí pro skutečnost. V těchto okamžicích na sebe záměrně navazují představy v nepostižitelné souvislosti, obecně nesdělitelné a samotnému básníkovi nesrozumitelné.²⁷

3.7 Hra v kostky (1929)

Lyrické básně ve Hře v kostky patří mezi Nezvalovy nejkouzelnější básnické výtvořky. Můžeme mít na mysli Kuropění, Album, Tesknici nebo řadu dalších básní. Nebudu se zde zabývat jejich podmanivou melodikou a krásou, ale poukážu na něco

²⁵Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 121.

²⁶Nezval, V.: Dílo VI. Matka naděje. Praha 1953. s. 123.

²⁷Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 85 – 89.

jiného. Přestože se Nezval snaží rozloučit s romantickou poezií, nemůže setřást její vliv. V básníkovi stále přetrvává a působí silná záliba pro krásu hadrářů, starých čtvrtí, uliček a domů, pro bizarní krásu náhod, pro podivná spojení tvarů a věcí. Romantičnost žije i v jeho poetizaci nocí, klášterů, korzárů a tajemných stínů.

Když se básník dívá na Prahu, oživuje středověké děje, nechává prostoupit přítomnost s dávnou atmosférou. Je uchvácen starými židovskými legendami. Jeho vnímání okolního světa je zároveň naplněno zážitky ze čtení rytířských a šlechtických románů, které přemísťuje do přítomnosti. Milostné verše mají až galantní rokokový ráz, jsou naplněné zahradami, růžemi, záclonami, terasami, balkony, vodotrysky a kočáry. Svůj milostný stav Nezval přenáší do svých snů, které v něm kdysi vyvolalo neznámé jméno, scéna nebo jen zvuk slova.²⁸

3.8 Romance a písně (Chrpy a města, 1955)

Tímto oddílem nás básník přenáší do dávného a zvláštního světa starých romancí a písní. Tyto skladby jsou však zpracovány nově, nezvalovským způsobem. Když pročítáme tuto část, zjistíme, že se Nezval vrátil k psaní poezie odkazující ke staré tradici. Staré legendy a tajemstvím opředená historie promlouvala už v Nezvalových sbírkách *Hra v kostky* a *Praha s prsty deště*. Pomocí skladeb z Romancí a písní opět vyzdvihl dávnou a hlubokou tradici, která je spjatá s Prahou.

Oddíl Romance a písně vznikl díky Nezvalovu zájmu o staré české a pražské legendy, tklivou poezii starých romancí a poezií kramářských písní, kterou se pokusil vrátit k zašlému a zapomenutému světu. Těmito skladbami se básník pokoušel o navázání a také přiblížení staré kultury, staropražských a nerudovských tradic, ale také epického žánru.

Autor se v některých skladbách prochází po Praze a přitom se rozpomíná na staré pověsti, opravdové historické postavy nebo literární díla. Tím připomíná jejich historický význam, jenž může být po tolika letech zapomenut. Typem takové básně je Romance hřbitovní. Nezval má velice rád soudobou pražskou atmosféru, která je pro něho příjemná a drahocenná díky intenzivně prožívaným okamžikům. Přesto se rád ve vzpomínkách navrácí do dob dávno minulých. Nebojí se vyjádřit svůj vřelý cit k tomuto městu. Ve skladbě Romance hřbitovní jej vyjadřuje pomocí starých historek a legend. Praha je už po dlouhá staletí naplněná historií. Básník ji obdivuje kvůli jejímu neopakovatelnému historickému kouzlu, které ho vždy naplní při procházkách jejími ulicemi. Básník chtěl pomocí těchto veršů zprostředkovat budoucím generacím svět, který v sobě nesl životní hodnoty minulosti. Také na tomto místě je Praha apostrofována, z čehož je patrné, že básník má subjektivní vztah k některým místům. Nezval se tímto způsobem vyjadřoval velmi často.

*Zlatá Praho, ty, jež žiješ slavnostně i prostě,
když tě vidím s Petřína či na Karlově mostě,*

²⁸Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 55.

*přítomnou a hroužící se do pilného díla,
jsi mi drahá tím, čím jsi, i tím vším, čím jsi byla.*²⁹

V Romanci o katovi Janu Mydláři nám přibližuje duši a myšlení tohoto nejznámějšího pražského kata. Nevykresluje ho jako bezcitného člověka, jenž během popravý jednadvaceti českých pánů necítí lítost nad popravou našich významných osobností, ale naopak jako člověka, jehož celá tragédie velice dojíhá a s popravami nesouhlasí.

*I katovi se čelo zpotí,
i když to není vždycky znát. . .
Trest smrti ledakoho zkrotí,
však přesto, věřte já jsem proti,
já, já Jan mydlář, pražský kat.*³⁰

Domnívám se však, že ne ve všech romancích a písních se mu podařilo víc než napodobit a zachovat staré romantické kouzlo.

²⁹Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 246.

³⁰Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 223.

4 Motiv smyslu života a jeho vyústění ve smrt

Třetí velkou motivickou oblastí Nezvalovy tvorby byla jeho životní filozofie. Řeší otázku, jaký smysl a naplnění má vůbec lidský život a závěr života, jenž patří smrti. S touto tematikou se ve své tvorbě stále potýkal.

V době Nezvalova mládí probíhaly vědecké, technické a civilizační revoluce, jež byly provázeny náhlými zvraty, střety v oblasti společenských vztahů a těžko pochopitelnými procesy v lidské psychice, které básníka ovlivnily v jeho tvorbě i chápání života. Vyhrocující se protiklady soudobého světa v období „socialistických“ revolucí a válek, jež zachvacovaly celou zemi, poznamenaly sociální realitu a zanechaly zvláštní napětí, které dřívější generace nezažily.

4.1 Podivuhodný kouzelník (1924)

Tato báseň je téměř bez děje. Příběh zde plní pouze rámcovou funkci a poskytuje ohraničený prostor pro formu. Ta byla pro poetismus důležitější než výpovědní hodnota.

Skladba začíná pasáží v pohybu, ve kterém přechází večer v noc. Tímto začíná Podivuhodný kouzelník. Několik způsobů básnického pohledu na realitu, zapojení paměti a fantazie zprostředkovávají současně náladu nábřeží. Toto všechno se protíná v jediném bodě, kterým je motiv večerního nábřeží.

Hlavní postavou je tajuplný kouzelník bloudící sedm let světem. Během putování zažívá mnoho příhod. Pracuje, zamýšlí se nad otázkou života, smrti, ale i budoucnosti Evropy. Po sedmi letech přihlíží jako pouliční kamelot revoluci, po níž se změní dosavadní svět. Narozdíl od pozdějších poetistických básní, které se snažily být striktně apolitické, je v Podivuhodném kouzelníkovi ještě cítit politický nádech. Nezval zde hovoří o sociální nespravedlnosti a utrpení dělnické třídy.

V básni hraje důležitou roli číslo sedm. Kouzelník sedm let putuje a proběhne jeho sedm proměn. Nezval chce uniknout smrti, jenže se mu to nepodaří. Umírá během své sedmé metamorfózy jako měsíc. Snažil se utéct alespoň jako abstraktně, odosobněnou formou svého života.

Prvotní znak básně je pocit ze skutečnosti mající i druhou stránku. Tím může být nepředvídatelná metafora, rytmus, obraz nebo rým, jež můžou přivést naši mysl ke slovu, které je ukryto na dně naší duše a střeží základní lidské pocity.

Podivuhodný kouzelník má životní poslání. Zrodil se kvůli tomu, aby člověka a poezii vynesl do kraje závrtných tajemství a krás života. Omámil ho bezprostředním vztahem k životu a tajuplností jeho proměn.

Probuzená fantazie básníka pronikne svou šířkou do celého světa, do touhy po životě, která se nachází v rodokmenu kouzelníkova mládí. Jeho rozprostírající se cit a fantazie jsou ve své podstatě hledáním rovnováhy a štěstí, překonáváním základního palčivého vědomí:

*něco mne přesahuje
a něco mi chybí¹*

Jde o báseň, jež má smysl meditativní a filozofický. Její silná přemýšlivá složka se skrývá v imaginaci, ve způsobu vidění a přeskupení reality. Také v tom, jakou funkci Nezval přiložil přirozenosti vidění, cítění i básnění. Obrazotvornost nevyjadřuje jen citové a smyslové básnické vlastnosti, ale také projevuje autorův životní názor.

Z toho vyplývá, že rozporem kouzelníkova života nebyl subjektivní vztah mezi „přesahujícím“ a „chybějícím“, ale rozpor věcný. Kouzelník se pokoušel uskutečnit touhu po přirozenosti, harmonii a plnosti života v daných společenských podmínkách.

Ve čtvrtém zpěvu této básně je zobrazena revoluce a porevoluční život. Celkem snadno Nezval i kouzelník prohlédli nadnesenost anarchistických snů. Po revoluci básník určuje jako jediné dva zákony života úctu k práci a k člověku. V něčem jiném tkví jádro Nezvalova obrazu, a to je v hluboké myšlence o osvobození člověka revolucí.

*Co nad to přikazovaly včerejší zákony
toť vlastní tvá přirozenost nuž tedy vezmi si ji²*

Mezi člověkem a naplno prožitým životem nesmí stát nic, žádné peníze, materiální potřeby, náboženské představy, konvence, ani svobodná či otrocká práce. Podle tehdejšího Nezvalova životního pojetí měla až revoluce osvobodit lidský život a otevřít mu cestu štěstí.

Dalším výkladem pocitu „přesahujícího a chybějícího“ je snaha oprostit život od smrtelných nemocí. Kouzelník v básni stojí bezmocný tváří v tvář smrti a v uších mu zní „už víckrát ne“. Prochází světem, aby poznal i bolestné stránky života. Harmonii najde v základní myšlence proměny.

Kouzelníkovým očím se zjeví život v jeho stálých proměnách. Je to báseň, která naději dává a zobrazuje. Její hlavní myšlenkou je budoucnost. Skladba končí velkým poznáním i východiskem:

*Viděl jsem volného člověka, jenž podoben bohu
znásilňoval krystaly staré skutečnosti
v nový útvar*

*Viděl jsem život v nespočetných proměnách
a blahorečil lidské touze*

¹Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 28.

²Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 33.

*hnáti se za novými hvězdami*³

Tato skladba je spojením myšlenky osvobození bytostných sil člověka, jeho smyslů a citů s představou svobodné společnosti. V tom je podstata Nezvalova Kouzelníka.⁴

Prostřednictvím básně vybízí Nezval ke změnám v literatuře a především básnictví, jehož forma mu připadá zkostrnatělá. Důkazem je revoluce a sedm metamorfóz.

Z básnických prvků se zde v široké míře uplatňuje anaforický verš. Dále asonance a spojování jednotlivých představ pomocí tvarů. Jedná se například o „*měsíc rybí oko čocka poslední z rodokmene kouzelníka srp*“.⁵

4.2 Akrobat (1927)

Povšimněme si například básně Akrobat, která je vykládána jako výraz autorova kritického vztahu k poetistické životní filozofii. Ta se stejně jako akrobat přenášela přes zjitřené světové a dobové bolesti. Přestože mají v této skladbě rozhodující postavení básnickovy vzpomínky na dětství, objevuje se zde i jeho životní filozofie.

Báseň má určitou myšlenku. Akrobat i básník si jsou vědomi toho, že svět je plný problémů, bolestí a ran. Ve skladbě nám Nezval ukazuje provazochodce, který má schopnost uzdravovat problémy světa, ale k nám nepřijede, protože spadne z lana. Z toho vyplývá hlavní autorova myšlenka, že ani umění ani akrobat nemůže uzdravit svět od jeho nemocí.

Úvodním motivem je fantastická vidina světa očekávajícího příchod akrobata, v jehož moci je uzdravení všech nemocných, nešťastných a odstranění lidské bolesti:

*Rozšířila se pověst o tom muži jenž prý léčí svou gestikulací
chromé od narození
a vesnice doprovázely svá procesí o berlích
neboť každý dům má slepce osleplého zrcátkem na konci cíle
každá láska ucho navečer v loubí jež je hluché
k slovům vycházejícím jen jedenkrát za život*⁶

Akrobatova cesta je dlouhá,

*přes Řím Paříž Prahu až na Sibiř
kde prý měl zasázeti do ledu červenou růži Evropy
k žluté růži Asie*

³Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 51.

⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 18 – 23.

⁵Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 25.

⁶Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 56 – 57.

na znamení úsměvu dvou světadílů⁷

A přece se zřítí ze svého lana, protože jeho cíl je nereálný. Nesplnitelný je úkol poezie být jediným lékem na nemoci života.

V Akrobatovi vystupuje do popředí protikladnost obraznosti, realita soudobého lidstva, které žije zaslepeně a ve velkém shonu bez užívání si života. Tato síla zaviňuje akrobatův pád, vkládá v následujících částech skladby lyrismus do dětství nebo do vidiny „města bláznů“.

Sedmiletý námořníček, který zbavil akrobata rovnováhy a zavinil jeho smrtelný pád, je obrazem básníkova dětství a dospívání. Ani v tomto poetickém čase nejde odmyslet trvalé a bolestné prožitky, jaké přinesla chlapci například první světová válka, která působila podivnou neviditelnou silou rozmetající ustálený životní běh a přinesla mu nesmyslné a tragické pocity.

*viděl své dětství
sedmiletého chlapečka bez nohou
a volal
odveď mne tam kde je život
mimo vše
a dítě uchopivši ho odvážnýma rukama
vedlo ho daleko z města přes rozpačitá pole
na sklonku zimy
na kopec kde se zdálo že svět končí⁸*

Dětství, jež básníka vábí, ho odvádí z běsnění světa do magické zahrady nespoutaných snů, do domu, v němž neplatí zákony tohoto světa. Tento romantický útěk ze života se nemohl stát básníkovi, jakým je Nezval, definitivní odpovědí.

Z Nezvalovy poezie lze, že se snaží vidět všechno tak, jak to bylo poprvé stvořeno. Jde za štěstím a rozkoší, které jsou pro něho znamením života. Pohrdá také davem, který není schopný cítit prožitky života plnými doušky. Dochází zde k určení své vlastní podstaty a reakce na dobu a poměr k času. Akrobat žije v přítomnosti, šplhá po slunečních drátech nad celým světem, který je veselý i truchlivý, plný lásky i boje.

Akrobat nám potvrzuje domněnku, že se Nezvalova poezie stále hlouběji zabývá problematikou soudobého světa. Že je ovlivněn jeho životním bojem a že se odráží i ve vnitřní struktuře básně. Pro báseň je charakteristická především metaforická střídmost. Akrobatova časovost je ukryta ve směru jeho promyšleného dramatického napětí. Je to vlastně báseň o poezii, jejím dosahu a jejích možnostech.⁹

⁷Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 56.

⁸Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 76.

⁹Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s. 99.

4.3 Edison (1928)

Ve skladbě Edison můžeme shledat několik stejných bodů jako v Nezvalových předcházejících dílech, a to v Podivuhodném kouzelníkovi a Akrobatovi.

V Edisonovi je stejný základní konflikt jako v Akrobatovi. Nezval se zamýšlí nad rozpory světa a hledání cest z „úzkostí z života i smrti“. Přemítá nad nocí, prázd-
nem, tmou i smrtí. Zápasí s těmito motivy svými vášnivými, netypickými slovy, jež vykřikuje jako protest. Pokouší se tak o prodloužení lidského života i o ten vteřinový zlomek času.

Tentokrát je řešení jiné. Místo teskné touhy uniknout ze života vyzývá Edison k odvážnému dobyteltství, k neúnavnému hledačství a k energii činu, která překoná bolesti světa, která neustupuje ani před smrtí.¹⁰

Zdá se, že otázka smyslu života, tvorby a vynalézání je Nezvalův stálý problém.

Stejně jako v Podivuhodném kouzelníkovi, i v Edisonovi je základem touha pozměnit staré věci v nové a snad i lepší. Básník se zde vyznává ze své revoluční filozofie a vyzdvihuje své polemické rouhačství. Myslí si, že mu překáží v jeho životě. Také jeho city a městské instituce jsou mu na obtíž. Směřuje za novým životním dobrodružstvím, ale realita se projevuje v nových souvislostech. Je protikladem pocitu „únavy z života i smrti“. Příběh o Podivuhodném kouzelníkovi otevírá představa budoucnosti. Edison se v této básni podobá „hazardnímu hráči“ a tento motiv postupuje celou skladbou. Vynálezce si Edisona vzal za vzor pro jeho pracovní píli a možnosti v životě něco velkého dokázat.

Skladba působí jako oslava práce, protože pro Edisona je vynalézání určitým druhem dobrodružství a zábavy. Druhým pólem jeho činnosti je také užitečnost vynálezů pro ostatní lidi. Určitým životním krédem je pro něj touha pracovat a žít. Práci se musí naplno věnovat, protože chce něco dokázat. Nespí, jelikož mu spánek ubírá tvůrčí čas. V tomto bodě se pro srovnání vrací motiv hráče.

*Spáváte pět hodin denně vám to stačí
a v tom se podobáte hazardnímu hráči¹¹*

Postava Edisona zosobňuje kladné rysy, které dávají životu potřebné impulsy. Proti tomuto správnému světu je zde protikladem svět hazardních hráčů, kteří jsou nositeli spekulativních vlastností a dalších záporů. Ty vedou k životní prázdnotě. V básni se střídá optimistické a pesimistické ladění veršů zobrazené proměnou motivu procházejícího celou básní. Do skladby vstupuje postava Edisona po úvodním obraze únavy, úzkosti, noci a sebevražedného stínu, které jsou symbolem ruchu chaotického tempa moderního života, nad kterým zní refrén:¹²

¹⁰Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s. 99.

¹¹Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 92.

¹²Kolektiv autorů: Dějiny české literatury IV, Praha 1995. s. 512.

*Bylo tu však něco těžkého co drtí
smutek, stesk a úzkost z života i smrti¹³*

Naopak teprve představa člověka, který si předsevzal život dobýt a myšlenka na jeho dílo, mění podstatu básně a tím se mění i refrén skladby:

*Bylo tu však něco krásného co drtí
odvaha a radost z života i smrti¹⁴*

Podobně jako Mácha v Májí, tak i Nezval do Edisona promítá vlastní pojetí života i umění a vstupuje do díla jako básník i blízký svého hrdiny.

Všimněme si, jak optimisticky nabitý je Nezvalův pojem radost žít. Nezvalovo „vždycky znovu žít a mítí máni“ má naprosto aktivní smysl. Rozvoj techniky je zde totožný s rozvojem odvážných činů člověka i jeho objevitelství. Oblasti života se rozšiřují a podřizují si její síly.

...
*už se vznáší světla mezi listím stromů
už se chvěje v sněhu elektrický drát
už se blíží doba světlých proménád
už se budou hledat duše pod rentgenem
jako ichtosauři pod neogénem
už se blíží k ránu zlatá rafie
už jsme svědky kinematografie
už nám budou zaháněti vypínače
strašidelné stíny hazardního hráče¹⁵*

Edisonovou, ale i básníkovou životní hnací silou je touha dobývat, objevovat, přeměňovat.

*stát se skřivánkem, jenž ukrad jádro z pecky,
být objevitelem sedmé planety¹⁶*

Zajímavé je, co má v sobě ukrytý obraz pocitu smutku. Zármutek je přechodný stav mezi dvěma fázemi, skončenou a ještě nezačínající. Tento obraz rychle přechází v pocit nového neklidu, nového zapojení sil do objevování. Člověk může opět poznat pocit štěstí, pokud tuto fázi překoná a začne opět hledat.

Ve skladbě je Edison typ člověka, který se potýká s rozdvojeností kvůli tvůrčí

¹³Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 83.

¹⁴Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 86.

¹⁵Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 65.

¹⁶Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 96.

práci. Rozdvojenost je v tomto Nezvalově pojetí produktem stejné kultury, která zrodila inženýry i vynálezce, ale zároveň je zbytkem starého světa. V tomto se nachází jádro lyrického rozporu skladby. Básník se v této skladbě zamýšlí nad pomíjivostí lidského života a nad nevyhnutelností smrti. Přiznává se, že by rád sám po sobě zanechal odkaz, který by na světě zůstal i po jeho smrti. Tímto se přibližuje opravdovému Edisonovi, jenž po sobě zanechal veliký vynález, žárovku.

Ve druhém zpěvu se setkají obrazy Edisonova a Nezvalova mládí zvláštním způsobem. Společným bodem je zájem o přírodní vědy. Na něj navazuje Nezval vyčleněním obrazu svého mládí, v němž se odráží motiv vnímavosti. Ten je pramenem tíhy, a ne zdrojem radosti a štěstí. Empatie pro rozervanost moderního člověka je synonymem citlivosti pro poezii.

Čtvrtý zpěv je o tom, jak se vynálezci zdá, že má málo času na práci. Objevuje se zde motiv konečnosti života. Básník i Edison si uvědomují, že nikdo nežije věčně a věci nejdou odkládat. Proto se vrací k běžné práci. Začíná objevovat vynalezené, protože není dostatečně vzdělán. V tom je spojitost mezi Nezvalovou poezií a Edisonovým vynálezem.

Zpěv pátý je návratem k rozporné představě prvního zpěvu, ale místo protikladu dvou refrénů se zde nachází další možnost:

*zapomnění na stesk života i smrti*¹⁷

Převládající zůstává představa omamného a čarovného účinku poezie, zázračných objevů imaginace, elánu žít, tvořit a nemít nikdy jistoty. Autor se zamýšlí nad životem. Na jedné straně je život a radost, na straně druhé je smrt a smutek. Cítí, že získává odvalu žít, chuť tvořit a začít nový a radostnější život.

Hodnotu tvůrčího a dobývacího života nepřemění a neovlivní ani smysl smrti. Konec tvůrčího vynálezceho života není ani zde ani v pozdější Nezvalově básni, v Signálu času, obrazem metafyzického strachu ze smrti. Je však obrazem smutku nad skončeným životním dílem a nad neuskutečněnými plány. Nezval v básni líčí Edisonovy těžké životní osudy, např. tíživou finanční situaci. Je to velmi subjektivní část této skladby. Autor přemýšlí o práci básníka a srovnává ji s Edisonovou vědeckou činností.

Všichni tvůrci umírají s lítostí!

...

*je to strašné nechat poklad v hlíně*¹⁸

Tedy i v uvedeném obraze stále trvá Nezvalovo pojetí životní harmonie a tvůrčí práce.

V básni se opět velmi často objevuje anafora a obrazná pojmenování, která jsou bohatě vykreslená.

¹⁷Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 101.

¹⁸Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 112 – 113.

Pozdější báseň Signál času je vlastně společenským ustálením myšlenky z básně Edison. Dovršuje ji vírou v nástup společnosti, která dá možnost, aby plně vystoupila tvůrčí energie všech lidí na povrch.

V poválečné tvorbě Nezval očekává blízký příchod smrti, protože není nejmladší a začínají se u něho objevovat zdravotní problémy. Motiv smrti se v jeho tvorbě začíná objevovat po prodělaném infarktu. Po něm napsal sbírku Z domoviny, v níž vzdoruje smrti vzpomínkami na své dětství a dospívání. Tuto sbírku se snažil napsat jako odkaz. Jejím prostřednictvím předává všemnu svoji životní filozofii, kterou nashromáždil jako jeden ze šťastných lidí.

Svá díla psal Nezval ve šťastném a smířlivém duchu, stejně jako prožíval svůj život. Jeho životní optimismus ho v poválečné tvorbě neopouští ani tehdy, když do jeho života pronikla obava ze smrti. Neupíná se na víru, ale také se nerouhá. V jeho tvorbě se objevují religiózní motivy. Stále věřil v budoucnost a pokoušel se vzdorovat smrti pozdním zplozením syna a přetrvávajícím dílem. Blízkost smrti si nepřipouštěl. Nadále psal o harmonickém lidském životě, o obyčejných dnech a jejich prožívání.

4.4 Křídla (1952)

Nezval se v této sbírce obrací zpět k tvorbě drobné lyriky a popěveků. Vedle veršů o nejdůležitějších lidských úkolech na tomto světě se objevují i verše, jež rozpínají svá křídla nad obyčejnými všedními dny a nad prostými lidskými problémy. Pokouší se najít polyfoničnost svého rozsahu v souboru různě zaměřených básní. Posledním oddílem sbírky je stejnojmenná část Křídla. I když jsou zde napsané básně i k příležitostným politickým událostem, a tudíž jsou jen zručně verbální, přesto je sbírka dalším prostředkem autorova fantazijního uvolnění a hledáním nového tvůrčího stylu a jistoty. V souladu s tímto směrem vlastní tvorby, jenž se přikláněl k budoucímu obrazu člověka, se stal z Nezvala v poválečné tvorbě hlavně harmonizátor. Především se vznikem nové války vidí okamžik ohrožení člověka. Právě tento možný a Nezvalem nechtěný střet se dostává do popředí jako ústřední téma jeho básní.¹⁹

4.4.1 Ohňostroj (Křídla, 1952)

Úvodní oddíl sbírky Křídla nese jméno Ohňostroj. Nachází se zde dvě skladby, ve kterých Nezval vzpomíná na své již zesnulé kamarády spisovatele. První z těchto skladeb jsou Tři smuteční básně za Františka Halase. V této básni se Nezval loučí se svým dobrým přítelem. Oslavuje Halasův život, poněvadž ho prožil a zemřel ve slávě. Dále dodává, že pro něho nikdy nezemře, protože bude stále v jeho mysli a vzpomínkách. Zůstane také natrvalo zachován v myslích čtenářů, kterým odkázal

¹⁹Kolektiv autorů. Dějiny české literatury IV. Praha 1995. s. 526.

kus sebe prostřednictvím svých nezapomenutelných a nesmrtelných básní. Obratnými metaforami přirovnává antický svět k tomu dnešnímu. Navrací se k antice, protože je kolébkou lidstva. Všechna evropská kultura z ní vzešla, ale díky své „nenasytnosti“ se sama zahnila do záhuby.

*Básníku, odbila tvá hodina.
Tvůj pergamen je zapečetěn voskem.
Rozluštila se vidina.
Je konec trojské války srdce s mozkem.²⁰*

Další básní této části je Rozloučení s Konstantinem Bieblem. V této skladbě Nezval vzpomíná na rychle uplynulý básníkův život, šťastné i méně příjemné chvíle velkého spisovatele. Prochází jeho život od dětství přes pobyt na Jávě až po smrtelnou nemoc, která ho zevnitř nahlodávala. Nedovolila mu již dál pokračovat v tvorbě a dalších letech života. Popisuje Bieblovy dobré vlastnosti, i to, co na ostatních lidech neměl rád. Nostalgicky Nezval připomíná, co mohli prožít, kdyby Biebl ještě žil. Pro básníka byla jeho smrt velkou životní ranou, jelikož byli velmi dobří přátelé.

*Rád řekl bych ti bez symbolů
pár prostých kamarádských vět.
Cožpak jsme neprožili spolu
více nežli plných třicet let?*

*Měj za každý rok jen strofu,
za každé jaro jeden rým
Jen dovol, ať tu katastrofu
smím přejít prostě mlčením.²¹*

4.4.2 Balada o zvonici (Křídla, 1952)

Čtyři balady, které jsou jedním z oddílů ve sbírce Křídla, jsou České balady. Autor oživuje klasickou poezii, zejména K. J. Erbena a Jana Nerudy. Nádech motivu života a následné smrti se ovšem objevuje jen v jedné z nich, a to v Baladě o zvonici. Tato skladba působí pohádkovým dojmem. Nezval se v ní navrací ke svým oblíbeným tématům, jimiž jsou lidské souznění, mladí lidé plní životního elánu, krásná harmonická příroda, zpívající ptáci, louka plná rozkvetlých květin, jeho matka a mír. Uvedenými tématy se snaží bojovat proti přicházející smrti. Všechna jsou spojena do prostých vázaných veršů, které jim dodávají krásu a působivé básnické vyznění. Básník neodmítá transcendentno. Boha nezatrácuje, spíše se k němu obrací a prosí u něho. Místem, na němž prosí, je kaplička na louce. Věří, že když zazvoní na její zvonek, tak se splní všechna přání podle prastaré tradice. V příběhu prosí ostatní

²⁰Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 27.

²¹Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 33.

postavy, ale i sám Nezval. Modlí se především za svoji těžce nemocnou maminku.

*Les je plný hlasů lidí, kteří se tu berou,
u zvoničky před oltářem stojí otec s dcerou,*

*zvonek zazněl, jak když ťukne lžička dvakrát v sklínku,
je to prosba za nemocnou, prosba za maminku,*

*která leží nedaleko odtud v nemocnici,
zní to, jak pustí člověk v agonii lžici.²²*

Když jeho prosba za smrtelně nemocnou matku není vyslyšena, vyznává se ze své niterné bolesti a prosí za svoji milovanou zemi, která je mu nejdražší. Nepřestává zvonit na zvonek přání. Tentokrát zvoní kvůli tomu, aby byl mír na zemi.

Tato balda je především básní horoucí touhy po poklidném životě. Je napsána sdruženými rýmovanými dvouveršovými slokami, do jejichž veršů vložil básník onomatopoické vyzvánění zvonku, svolávajícího lidi k vyslyšení jejich proseb pomocí cinkání.

4.4.3 Křídla (1952)

Ve stejnojmenné básni jako název sbírky je vyzdvížena myšlenka obyčejného, všedního lidského dne, jeho starostí, radosti i štěstí. Začínají se zde objevovat religi-ózní motivy. Básník se nepokouší být pánem a tvůrcem celého světa, nechce ovládat náboženské chrámy, královské paláce či snad Himaláje. Nesnaží se být pánem zvířat a přírody, neusiluje odpoutat se a odletět jako pták všem lidským útrapám a povinnostem. Nemá snahu se ptákům vyrovnat, ale raději chce prožívat své obyčejné chvíle. Chce snít svůj sen, chce milovat i nenávidět celý svět.

*Nad všední den,
prostě lidský,
nad lidský sen
každodenní a heroický,*

*nad lásku a nenávist,
která se nikdy na prodej nenabídla,
jak vlaštovky nad teplo svých hnízd
rozpínám křídla.²³*

²²Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 65.

²³Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 86.

4.4.4 Kentauři a centurioni (Křídla, 1952)

Lze-li použít základní obraz básně Kentauři i na Nezvalovu poezii, můžeme říci, že ve sbírce Křídla se začíná v Nezvalově poezii rozehrávat boj kentaurů a centurionů. Sám básník i jeho „hrdinové“, nadpřirození kentauři a obyčejní úředníci, centurionové si jsou vědomi dobrodružství, životního řádu, nesnadného osudu a možnosti konce lidského života. Jejich život se zhroutí v okamžiku, kdy si pro ně dojde nesmlouvavá smrt. Ta si nevybírá mezi chudými či bohatými nebo mezi částečně smrtelnými polobohy či prostými lidmi. Proto můžeme říci, že vítězem nad smrtí není nikdo, snad jen ona sama.

*Domeček z karet se zvrst.
Pojednou přišla smrt.
Ta vše a všechny předhoní...
Kdo vyhrál tento zápas?
Kentauri, centurioni?²⁴*

4.5 Noční host (Chrpy a města, 1955)

Částí sbírky Chrpy a města je oddíl Noční host, jenž začíná stejnojmennou básní. Noční host obsahuje strohé úryvkovité záznamy vzpomínek, které evokují zlou okupační atmosféru a důvod návštěvy Julia Fučíka v Nezvalově bytě. Touto částí chtěl nejspíš Nezval odkázat memento budoucím generacím, protože v době vydání sbírky právě uplynula doba deseti let od konce války. Skladbou se básník navrácí do minulosti a navozuje temnou a pesimistickou okupační atmosféru. Popisuje ovzduší vlčí noci, ve které Julius Fučík navštívil Nezvala.

Použitým postupem v této básni se autor snažil zachytit své vzpomínky, přesná fakta, zážitky a okolnosti té noci. Nezval zde zachycuje rozmluvu s Fučíkem. Vzpomíná na jeho rysy ve tváři, jeho hlas a myšlenky. Obdivuje ho za to, že celý svůj život dokázal naplnit určitým typem dobrodružství a prací. Fučík se zde jeví jako lidský hrdina.

Citově silným dílem je skladba Na pylony v Terezíně, v níž vzdal hold padlým obětem války. I když jde jen o prosté čtyřverší, na čtenáře působí monumentálním dojmem.

4.6 Moře (Chrpy a města, 1955)

Další básně, jež se týkají smyslu života, patří do oddílu Moře. Začínají stejně pojmenovanou básní, která dramaticky využívá kontrastu člověka, který je připoután k zemi a svobody ptáka, jenž vyletí vzhůru k nebi. Básník se zde vyznává ze

²⁴Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 96.

svého trápení a vzdává hold svému prožitému životu. Vyrovnáním a šťastným dojmem působí básně o moři. Archaickým jazykem už autor neoživuje moře jako hlavní motiv. Je zaměřen na jeho barevnou, zvukovou a tvarovou proměnlivost. Autor nedochází k závěru, jenž končí jen nespoutanou obrazotvorností. Konečná myšlenka ho poté, co spatří nekonečnou a proměnlivou mořskou hladinu, přivádí ke konečnosti lidského bytí. Pro Nezvala ale není tento protiklad nevyřešitelný. Právě naopak, dospívá k poznání, že nesmrtelné se uplatňuje v mnoha smrtelných jedincích. Ani v tomto duševním rozpoležení nepřestal být Nezval optimistickým básníkem života. I v případech, kdy se mu život vzdaloval, nadále toužil ještě jednou žít. Jeho láska k životu měla hluboké kořeny a také silně vnímal lidskou sounáležitost.²⁵

Skladba Dvojí jaro je vyjádřením básníkovy touhy delším životě, protože si uvědomuje, že jeho čas se zkracuje. Z básně je cítit Nezvalova lítost nad tím, že se jeho život pomalu naplnil. Proto by rád naplno prožil poslední rok svého života. Těší se na krásné jaro plné barev a květů. Nezval vnímá, že fyzicky mu tělo odchází, ale duševně se cítí stále plný životního elánu.

*Prý smím tě, jaro, letos dvakrát prožít,
snad proto, že nám život utíká.
Smět dvakrát hlavu pod strom v květu složit,
či proto smím tě letos dvakrát prožít,
že je to věčnou touhou básníka?²⁶*

V Ledových mužích se autor prochází po nábřeží, jež je plné krásných voňavých květů, které nakonec zabil strašný mráz. Proto vyzývá přírodu, aby si své krásné poklady chránila. Pomocí této metafory nabádá lidi, aby pečlivě střežili svou vůli svobodného života.

V Tesknici se básník prochází ulicemi a parky Paříže. Tento obraz se prolíná do obrazu milovaného domova. Během svého nočního snění Nezval navozuje dojmy a vjemy, které mu utkvěly při návštěvě města nad Seinou. Jenže je den, snění se mu rozplývá a místo toho si uvědomuje okolní realitu.

²⁵Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 108.

²⁶Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 133.

5 Veliký orloj

Po druhé světové válce vstoupil Nezval v roce 1949 do povědomí literární veřejnosti první poválečnou sbírkou, která se jmenuje Veliký orloj. Toto dílo se stalo poslední významnou křížovatkou na jeho literární cestě.

Básnická sbírka Veliký orloj nevznikla shrnutím tvorby za několik posledních týdnů či měsíců. Nebyla ani napsána podle předběžného autorova plánu, ale stala se výběrem jeho práce nejméně po dobu osmi let. Už v lednu 1942 vznikla titulní báseň Veliký orloj a Předpověď. Tyto skladby plynule navázaly na jeho předválečnou tvorbu. Byly ohlasem na předcházející autorovo poetické a surrealistické období.

Básně obsažené v této sbírce jsou nové a především příležitostné. To je příznačné pro tehdejší Nezvalovy tvůrčí rozpaky. Jsou tu portréty přátel umělců i politiků a cyklus skladeb na motivy autorovy první poválečné cesty do SSSR.¹

Řada z nich vznikala v dusné atmosféře okupace. I proto se v nich odrazilo mnoho pocitů, které vytryskly ze souženého básníkovy srdce i z naděje v lepší časy:

*Prapory zplhlé deštěm slz stáhly se na půl žerdi
Všecko je ztraceno v hazardní hře
nad níž se sklánějí lordi
Stará vlast čtvrcena rozpadá se úd po údu
Na strašných mučidlech slepého osudu²*

Původ některých sahá patrně ještě dále do hlubší minulosti, a to zejména k válečným létům. Například zkrácený a přepracovaný závěr básně Podobizna, která byla napsaná nejspíš už ve třicátých letech. Je z rukopisu čtyřverší na Houpací židli. Otištěná byla však až v roce 1971. Některé básně byly napsány až po válce.³

V některých textech napsaných po válce, například Veliký orloj, Kresba Roberta Desnose, Plán, jsou vidět stopy výrazových prostředků surrealistické poezie, ale nové významy získávají změněným vztahem ke skutečnosti. Seskupení obrazů nevytváří samostatnou neskutečnou představu, ale pojmenovává fakta, která jsou sama tajemná, neuchopitelná a neobvyklá. Navozují okupační a válečnou atmosféru s fantasmagorickým preludem věznic a táborů. Pátrají po zašifrovaném odkazu předků a uvažují o nevyzpytatelných osudech jedinců zmítajících se ve víru historického času. Postupně tyto jevy mizí a zvláště v závěrečných skladbách jiných sbírek, například v memoárové básni Syn lidu, Nezval dospívá k zřetelně členěnému sdělnému výrazu. Ten se se samozřejmostí jemu vlastní poddává pravidelnému metrickému a strofickému uspořádání.⁴

¹Kolektiv autorů, Dějiny české literatury IV. Praha 1995. s. 525.

²Nezval, V.: Veliký orloj. Praha 1949. str. 172.

³Blahynka, M.: Vítězslav Nezval. Praha 1981. s. 166.

⁴Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s.113.

5.1 Rodokmen

Jak jsem dříve zmínila, tato sbírka obsahuje i několik básní, které Nezval napsal během války. Nejvýznamnější z nich je titulní skladba, Rodokmen. Autor zde uvádí své předky, protože fašisté si vynutili prokazovat árijský původ. Snaží se proti nim vzdorovat svým pojetím rodokmenu.⁵ Tento jeho projev lze chápat jako odvážný, neboť se otevřeně hlásí k německým jménům svých předků. Nad výčtem jmen básník oslavuje své pokolení, a zároveň si uvědomuje svůj prostý původ. Shledávání příbuznosti ho vede až k rozsáhlejšímu rodokmenu, ale také k přírodnímu původu člověka. Nezval je:

*Příbuzný po meči i po přeslici
Nejen s praotcem Čechem
Alexandrem Velkým
Praotcem všech živých Noem
Nýbrž i s kolibříky a přesličkami a prahorní
žulou a s manganem⁶*

Ve sbírce Nezval pojímá člověka a tedy i sebe sama jako nedílnou součást vesmíru. Ví, že i pro něho platí zákony tohoto světa. Nepadá na kolena před autoritou žádného z bohů a osudu, ale sklání se před přírodou. Pojetí koloběhu vesmíru bere zcela přirozeně. Nezval se vyjadřuje o ochráncích české země dole i nahoře. Nemá na mysli žádnou božskou ochranu. „Dole i nahoře“ bere jako lidové rčení. „Nahoře“ myslí spíše hvězdy ne absolutno. Celý verš má blíž ke rčení „spoléhat na svou dobrou hvězdu“, což znamená: věřit svým vlastním lidským silám.⁷

Kniha současně zachycuje atmosféru okupace, válku, fašismus i osvobození Sovětskou armádou a revoluci. Nezval vzdal hold Sovětské armádě, která osvobodila Československo od fašismu. Některé skladby, obzvláště ty, v nichž vzpomíná na padlé a zemřelé během okupačních dnů, jsou ve sbírce propojeny. Jsou tu vzpomínky na Jana Opletala, Roberta Desnose, Jaroslava Ježka i nezapomenutelné zážitky z dnů osvobození, z cesty do Francie a do Sovětského svazu.

5.2 Vzduchoplavba

Vzpomínky a obrazy z cesty do Sovětského svazu jsou zachyceny již v dalším oddílu sbírky nazvaném Vzduchoplavba. Nezval zde zobrazil zničený, i když vítězný Stalingrad, kde se lidé snaží postavit si novou budoucnost a zapomenout na hrůzy války. Ukazuje nám i zpustošenou krajinu z válečných let, kdy za krátkou dobu po skončení války nebylo možné dát zemi do původního stavu.

⁵Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 95.

⁶Nezval, Vítězslav: Veliký orloj. Praha 1949. str. 26.

⁷Blahynka, M.: Vítězslav Nezval. Praha 1981. s. 165.

Prostřednictvím básní k nám promlouvají rodiče, básníkovi přátelé, malíři, básníci, lékaři a státníci nové doby. Ti jsou Nezvalovými starými přáteli a příslušníky stejné generace, jako byli revolucionáři i z předválečných dob. V těchto básních se nenachází stopy kultu osobnosti, jak to bývalo zcela běžné v období během poloviny dvacátého století v tehdejších básních. Také jim zcela chybí přehnaná oddanost, zbožnost a uhlazenost rodinných portrétů. Ty jsou velmi osobní, vřele cítěné. Mají smělá vystižení a tehdejší barvitě popisy. Jsou to verše věnované ministru, starému příteli malíři anebo kamarádovi, který začínal před lety jako chudý novinář.

I pro osobní básně adresované všem lidem platí tyto Nezvalovy řádky:

*Ne nebudem se brouzdat rosou v růžích
a stříbřit kameje
Dnes rád bych zpíval o ženách a mužích
jak všichni známe je*

*Odtazitost mne dávno omrzela
Už jako malý hoch
jsem měl rád chyby živoucího těla
více nežli ctnost soch⁸*

Velikým orlojem našel Nezval způsob, jak tvořivě pokračovat ve svém díle přerušném za protektorátu. V oddíle nazvaném Všední den lze poznat pokračovací linii z Nezvalovy předválečné tvorby.

Lidské chyby a jejich nadřazení ctnostem obsahuje i protipapežský Pamflet. Tady chtěl autor vyjádřit, že náboženství vnímá pro tehdejší poválečnou dobu jako společenský přežitek. Dnes už se nevěří v Boha, ale v silného lidského jedince. Vítr ve sbírce Veliký orloj:

*Zvedá sukně madonám
a bije do lampiček
automobilům a ikonám⁹*

V dalších Nezvalových verších z Májového sonetu se dočteme:

*Je čas k jídlu k lásce ku práci
Z cesty z cesty staří polní strašáci.¹⁰*

V následujícím dvojverší se básník vrací k popsání veškeré radosti ze světa:

⁸Nezval, V.: Veliký orloj. Praha 1949. s. 114.

⁹Nezval, V.: Veliký orloj. Praha 1949. str. 129.

¹⁰Nezval, V.: Veliký orloj. Praha 1949. str. 133.

*Včleněn do soukolí
velikého Karbanu společných osudů
my vezem lidský věk který se belhal pěšky
do šťastných údolí šťastnějších rovnoběžky.¹¹*

5.3 Na visutých hrazdách

Oddíl Na visutých hrazdách je výběr ze sbírky Kůň a tanečnice, napsané za války. Ta se však jako celek za básníkovy života nerealizovala.¹²

Oddíl Na visutých hrazdách na mě působí, jako by touto tvorbou básník navazoval na své poetické období. Jde o cyklus básní všedního dne tvrdě pracujících umělců a jejich těžkého životního údělu. Tito lidé se smířili se svým životním údělem. Čtenář však za jejich precizním a na první pohled jednoduchým vystoupením nevidí úmornou dřinu. Artisté jim slouží jen k pobavení a jejich nelehká obživa na ně působí jako hra.

5.4 Plán

Ve Velikém orloji najdeme mnoho odkazů spojujících tuto knihu přímo s Básněmi noci, obzvláště v básni Plán rezonují pasáže ze Signálu času a Neznámé ze Seiny.

Je to také básnická sbírka, která obsahuje popěvky, hříčky a střípky různých momentů. Ty se ovšem nezdaří na první pohled pro tehdejší dobu dost vážné, jelikož to byla doba plná nadšených vlastenců, budoucích soudruhů a oddaných komunistů, která nepřála obyčejnému lidskému pohledu na svět.

V první části sbírky Nezval vypráví o svém rodokmenu a o tom, jak přišel na svět. Naopak v poslední básni Plán je křtěn potem těžké práce.

*Pot, který je křestem,
v němž se člověk podruhé rodí.¹³*

Práce dává podle něho člověku nový smysl života. Také pomocí ní přetváří svůj starý život v nový a lepší. Dalo by se říci, že báseň Plán uzavírá kruh, který začal skladbou o svém původu a narození. Plán také ukončuje širší okruh života pro nový začátek. Touto závěrečnou skladbou se Nezval vrátil ke svému pobytu v Pankrácké věznici v roce 1944. Z vážného ohrožení života autor unikl možná jen díky tomu, že český tlumočnický gestapa, který už pomýšlel na budoucí nutnost prokazovat zásluhy, označil Nezvala za nepolitického básníka.¹⁴ Tato autorova životní událost navazuje

¹¹Nezval, V.: Veliký orloj. Praha 1949. str. 137.

¹²Blahynka, M.: Vítězslav Nezval. Praha 1981. s. 166.

¹³Nezval, V.: Veliký orloj. Praha 1949. str. 253.

¹⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 100.

na verš ze skladby Edison:

*už zas jíti do kavárny Slávie*¹⁵

a Plán odpovídá veršem

*všední život zas už začal mít svou cenu*¹⁶

Jeho přesah míří za epizodu autorova krátkého uvěznění ke konci války, jenž je v Plánu zobrazen.

Báseň Plán je postavena na kontrastu válečného utrpení, nesvobody a obrazu zárodků svobodných zítřků, nové a lepší společnosti. Je natolik rozporná, že se nemohla stát pro soudobou literaturu nalezením nového výrazu pro skutečnost. Problematikou je zejména nový společenský obsah, jenž je vykládán verbálně. Nezvalova starší poetika tu působí jako klišé. Ve skladbě se střetávají dvě krajnosti. Jsou to autorovy staré záliby v představách, které jsou slabou odvozeninou od starého známého Nezvala. Dále jsou typické dobové, heslovité, obecné a básnický nekonkrétní verše.¹⁷

Žánrovou pestrostí a rozsahem rozdělením sbírky do sedmi oddílů kniha připomíná některé Nezvalovy předválečné sbírky, například Pantomimu, Ženu v množném čísle či Pět minut za městem.

U radikálně laděné mladé kritiky hlásící se k socialismu narazila sbírka na prudký odpor.

I do této sbírky Nezval cíleně zařazoval své drobné chvíle, jejichž lyrické okamžiky působí na většinu čtenářů výraznými a osvěžujícími prostředky, které mají všechnu vůni a svěžest světa. Zdá se, že právě z těchto veršů lze pochopit odpověď na otázku, proč je hezčí krásný náčrtek než dokonalý obraz? Protože je v něm víc života než forem.

Komunistickým pučem nastal obrovský společenský zlom. Mělo to hluboké důsledky i pro naše umění. Česká literatura v té době měla i takové spisovatele, že nemusela jen nepřímo teoreticky navazovat po roce 1945 na socialistickou tradici předválečných let. Mnoho autorů, mezi nimi byl i Nezval, z této komunistické tradice stále žilo. Mohli se novými podněty účastnit realizace svého předválečného levicově orientovaného smýšlení v nově pojímané tvorbě, jejíž podobu nyní určovali ideologové komunistické strany. Pomocí těchto autorů se stal přechod k novému tvůrčímu období plynulým.

¹⁵Nezval, V.: Dílo II. Básně noci. Praha 1952. s. 103.

¹⁶Nezval, Vítězslav: Veliký orloj. Praha 1949. str. 251.

¹⁷Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 100.

Nezvala již od počátku jeho tvůrčí práce lákal úkol, aby dal svou živelnou, nespoutanou a smyslovou imaginaci do služeb myšlenky. Pomocí ní by vyjádřil své pojetí světa. Je vidět, že jeho filozofické básně nemají nic společného s „zahalováním idejí do veršů“. Také v Podivuhodném kouzelníkovi nebo v Akrobatovi je myšlenka obsažena ve složité souhře a v porovnání jednotlivých básnických obrazů. Nemůžeme ji ze skladeb vyjmout jako tezi, jež byla na počátku básnické práce.¹⁸

Velikým orlojem našel Nezval způsob, jak tvořivě pokračovat ve svém díle přerušném za protektorátu. Svou poválečnou tvorbu založil na pojetí jednoty světa, života a tvořivé práce.

¹⁸Opelík, J.: Jak číst poezii. Praha 1969. s. 108.

6 Z domoviny

Z domoviny je další Nezvalova básnická sbírka. Tuto knihu začal psát po svém uzdravení z infarktu, který ho a zároveň i jeho tvorbu ochromil na konci léta 1950.

Touto skladbou se Nezval nepokoušel navázat na Nerudu nebo Smetanu, protože mezi minulou a přítomnou dobou cítil prudký rozpor. Zaměřil se však na jeden motiv své tvorby, který ho provázel již od jeho básnických počátků, a tím je domov. Neustále používá melodiku a metaforiku lidové písně. Soustavně se přiklání ke klasickým veršovým a strofickým útvarům.¹

Autor se prostřednictvím návratů do krajiny svého dětství, prvních lásek a intimních básní pokoušel obnovit lyričnost své poezie. V Nezvalově básni Z domoviny se opakují a prolínají vzpomínky z dětství, domova a rodného kraje. Dále tu prostupují obrazy s básnickým až filozofickým zamyšlením nad cenou a smyslem života i poezie. Ty vyvolaly v autorovi osobní zážitky. Verše koncipoval v harmonii s prostým lidským životem.

Nevynechává přímé spojení básnických myšlenek, které použil a jimiž apeloval na čtenáře ve svých předválečných básnických sbírkách. Například obraz popsany ve Zpátečním lístku. Ten poodhaluje život člověka deformovaného penězi i majetkem a obraz skřivánka, na kterého už všichni zapomněli, protože si lidé navzájem tajně závidí své vydělané peníze a získaný majetek.² Tímto se vrací ke své předcházející tvorbě, ale nyní jsou už verše zahrnuty do současné společnosti:

*Otcové dvou mých přítelkyň,
praví Montecchi a Capuletti,
z nepřátelení pro jakousi skřivň,
z nepřátelili rovněž svoje děti.*

...

*jak měli vidět v brázdě skřivánky.
když míjeli se mlčky bez pozdravu,
a jak jim měla vonět pohanka.³*

Své ženě, s níž strávil mnoho krásných let svého života, básník vyznal city, které vyjádřil obrazem vidiny ryzí společnosti i s jejími nesobeckými vztahy. Tato myšlenka se u Nezvala opakuje, ale vždy trochu jinak, například ve sbírkách Z domoviny i Chrpách a městech.⁴

V určitých pasážích skladby z Domoviny Nezval hodnotí obrazy starého již uplynulého života v porovnání se současností a budoucností. Básník v těchto verších hodnotí i svoje citové osobní zkušenosti. Probírá se dobou od konce monarchie a pokračuje propuknutím války. Lituje promarněné lidské životy, kdy se mnoho ne-

¹Kolektiv autorů: Dějiny české literatury IV. Praha 1995. s. 526.

²Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 105.

³Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 15.

⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 99.

vinných stalo obětí zrůdné války, i když s ní přímo neměli dočinění. V roce 1918 lidé viděli budoucnost růžově, ale jejich naděje byly opět zklamány – přišla hospodářská krize a s ní související nezaměstnanost. Následoval další šok, jímž byla druhá světová válka. Během ní se často i největší vlastenci zpronevěřili republice. S tímto činem básník nesouhlasí a kritizuje lidskou prodejnost kvůli majetku, penězům a podílu na moci.

Ve sbírce *Z domoviny* Nezval také porovnává vesničku ze svého mládí s poválečnou vesnicí, která se postupně zbavuje důsledků minulých poměrů a staré zaostalosti. V autorově vidění světa idealizace a poetizace osvětluje soudobou skutečnost. Není to ovšem sen nebo ztracená končina dětství. Jeho realita je krásnější. Tím dokládá naléhavost dávné touhy dočkat se konečně toho, aby se sama skutečnost stala poetickou a krásnou.

Básník si už dříve uvědomoval, že jeho ideál dětství není skutečný. O této své touze věděl, že je to jen představa, skutečnost je jiná. V poválečné tvorbě poetický svět dětství navždy zmizel. Autor však stále očekává jeho návrat. Ne ovšem ve smyslu, že by se chtěl navrátit do života v minulosti s veškerými jeho zápory. Toužil po krásnější a lepší budoucnosti. Nechtěl oplakávat zašlou dobu.⁵

V následujících slokách básně si autor představuje jakým směrem se bude společnost ubírat v budoucnosti. Také ji prostřednictvím svých citových zkušeností neskrývaně hodnotí a popisuje. Budoucí vývoj charakterizoval se sobě vlastní upřímností. Věřil v nebojácnost odvážných lidí, kteří se už ničeho zlého a špatného nezaletnou. Dotýkal se i citových a nejjemnějších stránek lidského života. Jeho životní představa budoucnosti je taková, že v ní viděl vývoj společnosti, která se stane lepší, humánnější než byla ta stará.

*Chci zobraziti to, co je a bude.
Živí i mrtví, volám vás,
povstaňte s loží i ze hřbitova,
chci s vámi žít a prožít znova
přítomný den, budoucí čas.*⁶

Také ve svých zpěvech stále ujišťuje lidi, že budoucnost ukrývá nové nevídané možnosti. Snaží se povzbuzovat, i když život není bez problémů.

*Že člověk neklesne jak dub
pro malou krevní sraženinu
či pro nějaký zkažený zub.
Že nezoufá si pro ženinu
nejasnou touhu nebo lest.
Že nebude, když zatlačí ho bota,*

⁵Opelík, J.: *Jak číst poezii*. Praha 1969. s. 110 – 110.

⁶Nezval, V.: *Dílo X. Z domoviny*. Praha 1959. s. 41.

*desertovati ze života
z rozmaru nebo pro bolest.⁷*

Nebezpečná záměna jasné harmoničnosti za jednoduchost zamlžuje pohled na skutečný charakter této knihy. Znovu zde najdeme Nezvalovu výbušnou a útočnou obraznost. Nebyla zapomenuta ani ztracena. Autor často zoufale bojuje proti neúspěchu a nepřirozenosti života, který nakonec vyústí v jistotu, kterou si podle něho člověk zaslouží.

...
*že po vítězství na zemi
se vydá člověk do vesmíru
a že jej celý přeletí,
jak přeplul všecka svoje moře.
Že zmizí jednou lidské hoře
a že se nebude už trpěti.⁸*

Ve své poválečné tvorbě mnohem častěji sahá po nejrůznějších prostředcích naléhavého oslovení. Právě v této době se stupňuje v jeho poezii srdečně důvěrný vztah k lidem. Apelatивní pasáže se vyjímají v básníkově skladbě nad jinými a trvale utkvívají v čtenářově paměti. V těchto úryvcích ztělesnil autor svoji touhu pomáhat lidem v jejich osudových zápasech.

Nezval se opět vrátil k pevnému verši. Skladba je vystavěna z pravidelného rýmu, aniž by vytlačil zcela volný verš.

Ve sto čtyřiceti šesti básnických náročných stancích se vrátil k nejhlubšímu prameni poezie, ke svému dětství a ke své rodné vesnici. Z těchto základních témat vytvořil bohatou, polyfonickou skladbu.⁹ Její motiv není nový. Jde pouze o jiný způsob podání již několikrát zbásněných dětských zážitků. K schematické kresbě Nezvalovy idylické vesnice přispívá v závěru zjednodušené pravidlo kontrastu. Jeho jádrem je koncentrovaný způsob představ i obsahově mnohoznačná obraznost, jenž má rámeček klasického verše. Jedná se o pokus monumentalizace výrazu a kompozice.

Sbírka by se dala také charakterizovat jako píseň o ceně života a jeho citových hodnotách, jenž bohužel člověku utečou. Nebude z nich nic, protože i člověk je na Zemi jen dočasně.

Nezvalova tvorba je šťastná a smířlivá. Životní optimismus ho v jeho tvorbě neopouští ani tam, kde do ní pronikla nějaká obava ze smrti. Stejná víra v budoucnost jako je ve sbírce *Z domoviny* plynule pokračuje i do následující *Chrpy a města*. Protože je kniha *Z domoviny* napsaná po básníkově prodělané vážné nemoci, zamýš-

⁷Nezval, V.: Dílo X. *Z domoviny*. Praha 1959. s. 47.

⁸Nezval, V.: Dílo X. *Z domoviny*. Praha 1959. s. 47.

⁹Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 104.

lel ji jako testament. Pokoušel se odevzdat své zkušenosti, které nashromáždil za svého života.

7 Křídla

Pod názvem Křídla byla vydána Vítězslavem Nezvalem v roce 1952 sbírka drobných lyrických veršů z let 1949 - 1952, která byla koncipována do čtyř oddílů.

Sbírka Křídla působí neobvykle uceleným dojmem. Kniha obsahuje nezvalovsky vyzrálé lyrické básně. Autor se zpovídá z pocitu životní a básnické plodnosti ve vřelých milostných verších. Mistrně líčí přírodní lyriku. Básně jsou naplněné hravostí, zábavou a jemnou vynalézavostí. Skladby jsou napsány takovými básnickými prostředky, jež vyjadřují jasné, čisté a velké citové založení současného moderního člověka, který si užívá svůj život plnými doušky. V Křídlech se vedle pravidelných veršů a slok objevují i verše volné. Objevuje se zde neskrývaná, výbušná radost z pracovní činnosti a ruchu, dále zaujetí klidem i oddechem, očarování krásou žen, pláč nad ztrátou matky, spokojené mezilidské vztahy a starost o svět.

Tyto skladby navazovaly na Básně noci a Pět minut za městem. V knize vystoupila do popředí i jiná melodie Nezvalova díla.

Báseň Praha o velikonocích odkazuje v prvním případě k Praze s prsty deště a v druhém k Dopoledni ve Stromovce ze sbírky Pět minut za městem. V jiných skladbách Nezval sahá až ke své poetické tradici. Básně na pohlednice z roku 1926 jsou plné jasu a dobroty. Je to poezie, která nechce nic jiného než zahřát jako šálek čaje, když je člověku teskno. Podstatou Nezvalova čtyřverší je radost z věci, z rytmu, z proměny a z přátelských slov. Nachází se zde radost, která je vyjádřená formou říkadel a popěveků. Básník se vyjadřuje samozřejmě, ve verších si podřizuje jazyk tak, že vynaložená energie se ztrácí v jednoduchém vyjádření. Básně na pohlednice začínají Každodenními básněmi.¹

*Gramofon pod okny hraje,
toto jsou básně na pohlednice,
zahřejí tě jak šálek čaje,
když je ti smutno u srdce.²*

U knihy Křídla můžeme najít velmi podobný úvod.

*Až svět bude jak žírná stáj,
až nebude proč vésti válku,
pijte mé básně jako čaj,
čaj s mlékem z pomněnkových šálků.³*

Když srovnáme tyto dvě sloky, zjistíme, že na pozadí stejného námětu lahodného čaje zřetelně vystupují do popředí podstatné rozdíly. Na hrnčících s čajem

¹Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 39.

²Nezval, V.: Básně na pohlednice. Praha 1926. s. 7.

³Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 7.

z roku 1952 se objevily pomněnky, které odkazují k lidovosti. Další rozdíl v básni je ve způsobu užití slovesa. Namísto původních oznamovacích forem sloves jsou teď napsané v rozkazovacím způsobu. Právě tato apelativní forma je pro poválečné období Nezvalovy tvorby charakteristická. I v dřívější poezii, např. v Edisonovi, oslovoval postavy. Naopak ve svých posledních tvůrčích letech používá mnohem častěji než dřív prostředky nejrozličnějšího naléhavého apelu. V této době také Nezval ve své poezii klade důraz na srdečný a důvěrný vztah k lidem. Skladby ze sbírky jako jsou *Až se ti zasteskne*, *Stesk aj.*, na sebe upozorňují svým vybízejícím pojetím. Snad díky tomu se básně v Nezvalových knihách nejčastěji a nejtrvaleji vrývají do mysli. V těchto vybízejících pasážích se odráží touha básníka pomáhat lidem s jejich životním osudem.

Převládajícími motivy v této Nezvalově sbírce, a to především v oddílu Českých balad, jsou domov, budoucnost člověka a mír.

Ve svém závěrečném, vyzrálém tvůrčím období píše „moderní“ Nezval knihy, jež zcela evidentně znásobují a rozvíjejí národní tradice. To i přesto, že během svého básnického života vyznával poezii, ve které působil jako jeden z největších básnických dobyvatelů a objevitelů životních divů, jichž je poezie schopna.

Byl to autor, bořitel tradic, jenž psal své dřívější skladby novátorským, prudkým a provokativním stylem. V Nezvalově tvůrčí charakteristice můžeme nalézt nejosobitější, nejzřetelnější a nejsilnější autorovy znaky proměny předválečné poezie a jeho posledního tvůrčího období. Nezval v této sbírce vyjádřil některé protiklady, jako jsou: stará klasičnost a moderní prvky, tradice a novátorství, klasické verše a avantgardní poezie. Svým básnickým zpracováním a uměním je zrušil a překonal hraničící vzdálenost, která je navzájem rozdělovala.⁴

Jeho umělecká imaginace neztratila nic ze své původní smyslnosti a síly. Jeho vnímání reality je stále stejné. Metafory jsou stále velmi odvážné, skutečnost není rozebrána na mnoho součástí, ale je účelně uspořádána. Konkrétní a jasná myšlenka je spojuje do pevné a ucelené básnické stavby. Ta je pak nositelkou jasných významů a smyslů. Skladby promlouvají charakterem harmonické, vyrovnané a smířené básnickovy povahy.

Rozebíraná sbírka je knihou naplněnou bohatým nezvalovským stylem a nalezneme v ní autorova typická témata.

7.1 České balady

Podle mého názoru nejlepší a nejkvalitnější částí sbírky *Křídla* jsou České balady. Začleňují se do kontextu českých básní tohoto typu už tím, že žánrově nerozlišují baladu a romanci. Tento oddíl obsahuje čtyři poměrně rozsáhlé básně. Všechny jsou postaveny na zázračné proměně. Básníková matka umírá, a přesto vítězí nad beznadějí. V Baladě u tří lilií zažehnali vojáci válku a básník překonal nemoc. V Ba-

⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 106.

ladě z pohraničí odvrací láska nebezpečí války a Balada o zvonici zaznamenává největší zázrak, pokojný život bez válek. Celý cyklus Českých balad má pojetí zcela jiné, avšak ve všech je společné téma navozující mír. V této části sbírky Křidel se nejvíce projevuje Nezvalův vztah ke staré tradici a k přístupu k novým věcem. V tehdejší české poezii nebyl návrat k baladě pokusem ojedinělým, ale neobvyklým a velmi významným. To znamenalo vydat se k životním hodnotám skrze klikatou cestu přes pásmo tragiky.

7.1.1 U tří lilí

V úvodní baladě cyklu, která se jmenuje U tři lilí, sloučil básník příběh o svém osobním ozdravném pobytu v západočeských Františkových Lázních. Během návštěvy jednoho hostince se mu vybavovala představa, jak se zde léčil J.W. Goethe a psal básně. Poté se mu tato poklidná představa rozplyne do smutnějšího obrazu, ve kterém se pokouší zažehnat blížící se válku, jež nepřinese nikomu nic dobrého.

*Dnes zaslechl jsem na hranicích hukot,
Zazněl a pak se dlouze vzdaloval.
Mé srdce, nebyl to tvůj vlastní tlukot,
Ten podivný, ten podezřelý hukot,
Jenž zazněl, než se dlouze vzdaloval,
Než se sám vlastním vzdušným stínem stal,
Tak blízko u hranic a přec ta dálka,
Ten hukot byla zažehnaná válka,
Vojáci s hvězdou odtroubili jí
Tři kilometry od Tří lilí.⁵*

Úpěnlivě se snaží nepřipouštět si začátek války a doufá v její zažehnání. Následně si ale uvědomuje svou přítomnost. Realita lázeňského města a život jeho hostů plyne v poklidu. Vidí lidi nezasazené žádnými starostmi. Nezval v Baladě U tří lilí rozehrál to, co napověděl v další básni Křidel, Dvacátém století. Je to báseň o soudobém světě, který by byl krásný a klidný tehdy, kdyby lidi netrápily války a smrtelné nemoci. Sám autor by chtěl světu a lidem pomoci. Pokouší se o to alespoň skrze svoji poezii. Ve srovnání balady U tří lilí s Baladou o smrti matky, vyniká v první z nich lyrická podstata.

Tato skladba již svým pojmenováním, U tří lilí, vyvolává v mysli známou baladu napsanou v próze se stejným názvem z Nerudových Povídek malostranských. Má i stejné dějové umístění v hostinci. Není to žádná náhoda. S naprostou samozřejmostí se spolu s názvem cyklu vynoří v mysli Balada česká, čímž se opět dostáváme ke známé Nerudově sbírce Balady a romance (1883).

U obou básníků můžeme nalézt stejné motivy. Neruda si v této sbírce zvolil

⁵Nezval, V.: Křídla. Praha 1952. s. 62.

tři základní tematické okruhy: lidské soužití, vztah matky a syna, tradiční náměty charakteristické pro český národ a motivy biblické a legendární, které jsou aktuálně zasazené do lidového prostředí. Tato témata se také objevují v Nezvalových Českých baladách.

Ani jeden básník nedodrží striktně formu balady a romance. Nerudovy balady nemají vždy pochmurnou náladu a tragický konec jako Erbenovy.

Podobností mezi básníky je víc. V Nerudově sbírce Balady a romance je klasičtějších balad s tragickým koncem velmi málo. Věřil stejně jako Nezval v lepší vývoj společnosti a budoucnosti. Jeho skladby jsou naplněny mimořádným darem hluboce lidského humoru. Tragické naplnění není ani v Nezvalových skladbách. Například ve zmíněné baladě U tří lilí válka nevypukne. V Baladách a romancích má polovina básní námět biblický či náboženský, ale autorovým podáním ztrácí dogma mystické rysy a naplňuje se prostým životem. Tyto obrazy naplněné křesťanskou tematikou jsou v Nerudově době samozřejmou součástí lidského života a myšlení. Křesťanství má pro Nerudu pouze symbolický význam, stejně jako pro Nezvala. Pomocí něj zobrazuje pozemské radosti a bolesti člověka. I v Nezvalových skladbách nalezneme náboženské motivy. Přestože básník není věřící, odkazuje na transcendentno.

7.1.2 Balada o zvonici

I v Baladě o zvonici můžeme najít spojitost s Nerudovým dílem. V jeho sbírce je Balada o duši Karla Havlíčka Borovského. Motiv obou balad je zaměřen na otázku budoucnosti národa a obě jsou napsány dvojverším. Neruda se pokouší zajistit budoucí věrnost národa českému jazyku a vyjadřuje soucit s chudými. Nezval opět vkládá naději do obyčejných lidí. Tón popěvku Nerudovy skladby ironizuje světskou nespravedlnost. Zatímco u Nezvala se mění melodie, která vyúsťuje v optimistický rytmus.

V Nerudově Baladě zimní důvtipně graduje pohádkový výjev se třemi vrahy, kteří jsou pověšeni na náměstí a čarodějem, jež je posedlý svou kouzelnou mocí. Balada vrcholí výrazem víry v potrestání zla. I tato druhá Nezvalova báseň působí pohádkovým dojmem. Vrací se ke svým oblíbeným tématům, kterými jsou lidské souznění a krásná harmonická příroda. Náměty jsou spojeny do prostých vázaných veršů. Ty jim dodávají správné básnické vyznění. Autor se zde obrací k Bohu a prosí u něho. Podle staré tradice má zazvonit na zvonek v kapliče na louce a ta splní jeho přání. Přestože jeho prosba za nemocnou maminku není vyslyšena, snaží se prosit alespoň za svoji rodnou zemi. Tentokrát zvoní však kvůli tomu, aby byl mír na zemi. Tato balada znázorňuje touhou po pokojném životě.

7.1.3 Balada z pohraničí

Skladba je dedikovaná Jiřímu Tauferovi. Blíží se k básni „fejeton“, protože je napsána v causeristickém slohu.⁶ Báseň by se dala při rozdělování lyricko-epických žánrů spíše zařadit k romanci. Objevují se tu na obou stranách dvě horké hranice, jenž oddělují dva rozdílné světy. Balada je prostoupena důvěrou v prosté lidi na obou stranách. Je rozmarnější, protože Nezval zmiňuje dva nepřátelské světy. Stále však věří v jejich spřátelení. Skladba je naplněna důvěrou v lidi, jimž je bližší jejich právě prožívaná láska než nové válečné zájmy. Balady z pohraničí jsou slokou kupletů a prostého rýmu.

Závěrečnou básní cyklu je Balada o matčině smrti, o níž pojednávám podrobněji v kapitole 2.

Přes různý tvar samostatných balad působí tento cyklus, jako oddíl náhodně uskupených básní bez vnitřních příčin. Všechny skladby prostupuje válka a nemoc. Spojení těchto dvou motivů přitom působí velmi volně. Válka, postavená v Českých baladách vedle smrtelných lidských nemocí, sama působí ve své podstatě jako nebezpečná nemoc lidstva.

⁶Blahynka, M.: Vítězslav Nezval. Praha 1981. s. 173.

8 Chrpy a města

Nezvalovou, za jeho života poslední dokončenou a vydanou sbírkou byla v roce 1955 kniha *Chrpy a města*. Svou vnitřní polyfonickou skladbou představuje dílo souhrn jeho básnického rozpětí v poválečné tvorbě.¹ Jeho závěrečné literární období se otevíralo člověku. Bylo naplněno novou silnou energií. Získávalo nové a nové životní hodnoty, rozrůstalo se a bohatlo. Autorova předčasná smrt náhle přerušila tuto prudce narůstající etapu jeho básnické tvorby.

Básník se pokoušel obsáhnout ve své poslední sbírce všechno, o čem si myslel, že je důležité svým současným i budoucím čtenářům sdělit. Podstatným v jeho tvorbě je vlastní poznání života. Popisuje lehké potěšující popěvky i obyčejnou lidskou radost z věčně zelenající se přírody, blankytně modrého nebe, nekonečně širého moře a chrp i měst. Do lidí vkládal svou důvěru a jistotu, že svět ubrání mír, lidské štěstí a budoucnost. Velice důležitá byla pro něho láska k otci a synovi, zemi, ve které se narodil a k rodné vesnici, kde vyrůstal. Obdivoval válečné osvoboditele a ty, jež padli v boji. Miloval Prahu i české národní dějiny a legendy. *Chrpy a města* mají povahu odkazu, což ještě více dokládá přímo jedna skladba ze sbírky, *Odkaz*. Kniha byla určena budoucímu pokolení, které si má užívat života.²

Mimo podivuhodně čistých básnických kvalit ukazuje i dvě mimořádné stránky Nezvalovy osobnosti a jejich vzájemnou jednotnost. Je to jasná, přirozená a nefalšovaná česká povaha. Ta se objevuje v nenapodobitelném charakteru jeho verše, v pohledu na svět jeho vlastníma očima i v citu, s jakým uchopuje skutečnost a dotýká se jí. Druhou stránkou je jeho přirozené světoobčanství, skrze něhož může soucítit s lidmi na celé Zemi. Dovoluje mu to nalézat společné vlastnosti a touhy všech obyvatel. Snaží se však také porozumět jejich osobité jedinečnosti. Poznává krásy všech národů, jejich nádhernou krajinu, půvabná města a jejich obyvatele.

Doklad toho, že Nezval jedinečně a mistrně ovládá básnické umění, nalezneme i ve sbírce *Chrpy a města*. Autor pomocí svědectví svých básní dovoluje člověku pronikat do skutečného života ve všech jeho rozměrech. Dokáže používat své verše jako jakýsi drobnohled, jenž pomůže lidem objevit skutečné krásy, které míváme bez nejmenšího povšimnutí. Ve všedním dnu se zajímáme jen o jeho nejjasnější projevy. Nezval pomocí své poezie dokáže vyvolat takové zaujetí, že jsme ochotni sklonit se až k zrníčkům písku, k trávě a ke kořenům stromů. Z této polohy se díváme na současné lidské problémy. V jiných případech ve svých básních přibližuje situace, jejichž dění nás mívá bez většího zaujetí, protože obsahují příliš blízké a hrubé podrobnosti.³

¹Kolektiv autorů, *Dějiny české literatury IV*. Praha 1995. s. 526.

²Jelínek, A.: *Vítězslav Nezval*. Praha 1961. s. 107.

³Taufer, J.: *Vítězslav Nezval*. Praha 1976. s. 161.

8.1 Básně všedního dne

Oddíl Básní všedního dne je shrnutím drobnějších lyrických básní, v nichž najdeme některé Nezvalovy líbezné skladby. Opět se zde objevují jeho oblíbené motivy, ať už se jedná o matku, krajinu, vlast či Prahu. I když jsou tyto básně obsahově všední, mají i určitý slavnostní nádech. K působivým patří například báseň Na břehu řeky Svratky, jež je autorovým niterným, čistým a upřímným vyslovením lásky k rodnému kraji i domovu. Tak jako z předválečných sbírek, i zde splývá obraz matky s obrazem vlasti.

V tomto oddíle nezapomene vzdát hold nádherné české přírodě, která je jeho srdci nejbližší, protože v ní prožil své dětství. Píše na počest slunného jara, jež rodí nové životy.

Sloky jsou zaměřeny na velikonoční Prahu a také se pojí ke všem předcházejícím básním, ve kterých Nezval odhaloval čtenářům poetistický pohled na svět.

Čtenářům přibližuje svůj dojem během lednového dne, jež vnímá jako sněhová vločka na Karlově mostě. Před tímto nádherným pocitem prosté moudrosti života se stávají opravdu směšnými a hloupými ti, kterým jde o slávu a touhu po moci.

Nezval tyto lidi neomlouvá a nic jim neodpouští. Je vůči nim nemilosrdný. Podle básníkovy mínění je doba nevinnosti a dobroty. Do takové společnosti nepatří špatní lidé. Po přečtení Nezvalových básní si uvědomíme hloubku jeho poezie, protože nám ukazuje stále nové a širší podoby života.⁴

8.2 Chrpy a města

Metoda asociací se v poetistickém období uplatňovala jakoby „pro sebe“. Skutečný objekt, z něhož asociace vycházely, považoval Nezval spíše za inspirační zdroj než za nedílnou součást básnické stavby ohraničující její konečný smysl. Tato metoda začala v autorově poválečné tvorbě nabývat jiné podoby a funkce.

Fantazie, již básník spojuje metafory, vzdálené představy a oblasti skutečností, ustupují v nejlepších básních poválečného Nezvalova období do pozadí. Je zesílena ideovost básně. Naopak proti tomuto výrazně oslabuje napětí mezi dvěma krajnostmi básníkovy předválečné poezie. Těmi byly ryzí lyrika a revoluční rétorika. Nenajdeme zde žádné verše, které by měly převládající experimentální nebo provokativní účel. To však neznamená, že by si v tomto období básník nekladal nové cíle. Pokoušel se integrovat obraz a myšlenku, metaforu a reflexi, což je pro něho obzvlášť typické.

Je to patrné například na skladbách jako Chrpy a města nebo Batávská slza. Hlavní myšlenka je tu vyslovována postupně, v přímé závislosti na rozvíjení skupin obrazů a vytváření stavby díla.

V Nezvalově výkladu získává představa Chrp a měst nebo malé skleněné školní pomůcky, batávské slzy, hluboký myšlenkový obsah. Chrpy zde představují svobodnou a současně spoutanou přírodu. Ukazují všechny její nepoznané, nebo zhoubné

⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 107.

síly. Také i možnosti, jak je člověk využívá. Ničivou, léčivou a zároveň činorodou sílu atomové energie upřesňuje báseň *Batávská slza*.⁵

Vrcholem sbírky je závěrečný oddíl *Chrpy a města*, jež nese ideovou stavbu knihy. Obsažené básně jsou vyzvednuty pomocí hexametrického verše.

Nezval používá nejsložitější básnické formy. Vyzkoušel zde český moderní básnický jazyk a širokou obraznost na velmi starém rozměru, a to na hexametru. Nepoužil ovšem klasický časoměrný, ale přízvuknou nápodobu antického.

Básník je užil přirozeně, nově a nenásilně, takže působí dojmem whitmanovského širokého a volného verše. Nezval nesáhl po této formě proto, že by za každou cenu hledal nějakou zvláštnost či novost. Použil ho, protože právě psal hru, v níž chtěl na třináct tisíc let starém mýtu ukázat problém atomového věku. Studium řeckých pramenů a antických prvků ho vedly k tomu, aby použil verše, které by dodaly scénické básni určitou klasičnost.⁶

Na antiku se obrací i v jednom sonetu, jež napsal v této sbírce pro svého syna:

*Prý byla jednou jedna zem,
Již sotva kdy už moře vydá,
Ta země jménem Atlantida.*⁷

V titulní básni *Chrpy a města* se propojuje obraz závratného osvobození starého člověka s mladistvým životním elánem. Tímto by se dala charakterizovat celá Nezvalova životní a básnická filozofie.

První sloka nám nabízí pohled na monumentální krajinu, která je plodná a žírná. Je složená ze základních prvků života i přírodních živlů. V krajině je něco tajemného, protože žádné konkrétní prvky ji nepřibližují. Až ve druhé strofě je nám zřejmé, co je to za popisovanou krajinu. Je to příroda básníkovy dětství, jež ho k sobě láká jako vidina ztraceného ráje či pocit štěstí. Třetí sloka naopak upřesňuje představu. Básník si zde uvědomuje druhou stranu krajiny svého mládí. Před jeho očima vystupují obrazy lidské bídy, ponížení a otroctví. Další sloka jako by navozovala téma nové. Autor se odvrací od minulosti k budoucnosti. Je si vědom toho, že minulost je pryč. Je rád, protože už pomínuly staré křivdy, nenávisť, chamtivost a touha po pomstách. Nezval se budoucnosti nebojí, neboť moderní doba přinese prospěšné vynálezy pro lidi. Vidí velká vítězství člověka nad přírodou, kdy si lidstvo podvolí doposud neobjevené přírodní síly:⁸

*Vidím škodlivý hmyz, jenž zachránil člověku život,
vidím tropické hady, vzácnější nad všechno zlato,
vidím bujivou plíseň, jež vrací rodičům děti,*

⁵Opelík, J.: *Jak číst poezii*. Praha 1969. s. 111.

⁶Taufer, J.: *Vítězslav Nezval*. Praha 1976. s. 164.

⁷Nezval, V.: *Dílo X. Z domoviny*. Praha 1959. s. 187.

⁸Opelík, J.: *Jak číst poezii*. Praha 1969. s. 112.

*vidím laskavý zítřek luštit hieroglyfy,
vepsané do listí, hvězd, trávy, do rybích šupin⁹*

Na závěr se v básni objevuje vzpomínka na autorovo dětství, kterou se uzavírá okruh jeho myšlenky. Tentokrát to už není dávná snová představa ani tklivá vzpomínka. Je to vize šťastné budoucnosti, která vyplní všechny básnickovy mladické touhy, která v sobě zkonkretizuje magickou krajinu dětství zbavenou starých zlých stínů.

*Mládí, mládí mé, tvůj sen, jež snili jsme spolu
pod hvězdnou nocí tam, kde vzduch se světelně chvěje
uprostřed skleněných trubíc, mládí, gejíze světa,
pod tou hvězdnou nocí, která se zbortila v tanci,
sen, jež snili jsme spolu a se všemi moudrými snílky,
vrací, vrací se nám teď splněn výbušnou silou,
splněn horečným štětcem, splněn, znovu se vrátí¹⁰*

8.3 Batávská slza

Další básní psanou hexametrem je Batávská slza. V této skladbě se chvěje celý osud světa, protože je ohrožen. Z popsaného konkrétního obrazu vystupuje napovrch báseň varující před ničivou silou atomové války. I tuto přirovnává k antické mytologii. Ve Starých řeckých bájích a pověstech Prométheus ukradl oheň Bohům. Proto se lidstvo bojí nových nevyzpytatelných nebeských ohňů, které vzplanou na Zemi. Nejhorší na tom je, že lidstvo pořádně ani neví, co mohou způsobit za katastrofu.

Tehdejší mladá generace už neznala malou batávskou kapku skla popisovanou Nezvalem, která v laboratořích fyziky sloužila k pokusům. Stejně tak nezná bolest a žal člověka, jenž umírá hladem.

Následující citované verše naráží na ztracený ostrov ve Středozezemním moři, na bájnou Atlantidu. Mluví o nové generaci, jež bohužel zná jinou, novou batávskou slzu:

*výhružné strašidlo lidstva, které prý rozmete svět,
k smíchu, nerozmete, navzdory hrstce mužů
kteří by změnili rádi zemi v atlantské trosky,
zemi, v které se točí volanty, vrtule, mlýny,
zemi dědičku měst a starých antických soch,
zemi, na kterou zatím není pro lidstvo jiné,
zemi kolibříků a studených sasanek,
zemi, ve které padla Atlantida, v které padnou*

⁹Nezval, V.: Chrpy a města. Praha 1974. s. 209.

¹⁰Nezval, V.: Chrpy a města. Praha 1974. s. 211.

*všechny Bastily světa, v zemi, pro jejíž trpyt
svolávám všechny muže do šiků na obranu. . .*¹¹

V této rozebírané části sbírky Chrp a měst se navrací ještě k jinému mládí. A tím je počátek lidského věku, starověká antika. Jeho použitý vznosný, hexametrický verš spojuje tento titulní oddíl i celou sbírku s kolébkou evropské kultury. S ní souvisí i jiným smyslem některé skladby. Antickým dojmem působí krátké veršované nápisy z oddílu Noční host, nebo samotné básně z oddílu, které daly knize její název.¹²

Sborový zpěv je závěrečná báseň tohoto oddílu. V něm je rozepsán obraz sokolského sletu. Je to slavnost, jež vyzdvihuje a zdůrazňuje jednotu fyzického a duševního zdraví. To byla i starodávná řecká idea jménem kalokagathia. Ke krásnému starověku zde básník přirovnává současný svět. K tomu antickému byl již dříve mnohokrát přitahován. Do starověkého utíkal z nesvobodného, šerého protektorátu.

V této básni lze rozpoznat vizi budoucnosti. Je to představa člověka, jenž vítězí nad starým řádem, světem i přírodou. Až člověk nebude mít nepřátele a lidé ze všech koutů světa budou žít v pokoji, zavládne na Zemi klid. Teprve tehdy člověk dosáhne svého dávného snu, otevřou se mu všechna přírodní tajemství,

*sen, ježž snili jsme spolu a se všemi moudrými snílky,
vrací, vrací se nám teď splněn výbušnou silou,
splněn horečným štětcem, splněn, znovu se vrací,
aby probudil s jítrem nové smělejší tužby,
aby vyrazil okna splněných vzdorolibů,
aby s jeřábu noci vybalil loďstvo
na svou dalekou pouť, ježž neskončí nikdy, nikdy. . .*¹³

Souhrnem živého a neotřelého obrazu doby jsou básně sbírky Chrpy a města. Dostaly výraz duševně bohatého života, ve kterém se společenské záležitosti oddělují od těch osobních a intimních. Poezie se odpoutává od světového dění stejně jako příroda od člověka. Láska a obdiv k novým divům civilizace nedovoluje zapomenout na staré hodnoty. Úcta ke staré klasické poezii se nevytrácí pro zaujetí v moderním umění.

Na světě je podle básníka dostatek místa pro všechny lidské pocity, pro radost i smutek, pro touhu i myšlenku, pro pocit úzkosti a krásu. V Nezvalových verších si člověk obvykle vystačí sám, ale někdy kolem sebe potřebuje i lidi a přírodu. Dospívá k závěru, že jeho rodná země je mu stále tajemstvím, i když v ní tak dlouho žije. Jediné, co v této sbírce chybí, je transcendentno.

Na začátku Nezvalovy tvorby stojí svou vůlí a touhou Podivuhodný kouzelník.

¹¹Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 259–260.

¹²Blahynka, M.: Vítězslav Nezval. Praha 1981. s. 181.

¹³Nezval, V.: Dílo X. Z domoviny. Praha 1959. s. 254.

Naopak Chrpy a města jsou svým naplnění harmonickou jistotou na konci. Navzájem jsou propojeny autorovým životním zápasem, který se nachází mezi nimi. Sbíрка se stala vrcholným projevem jeho básnické a myšlenkové síly. Je složitou symfonií, která má široký umělecký záběr.¹⁴

V knize Chrpy a města se sjednocuje ideál svobodného a volného člověka se soudobými problémy. Nepřestává bojovat za svět, který by byl nejlepším pro člověka a zároveň se opírá o jistotu a budoucnost nové společnosti.

¹⁴Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 107.

9 Závěr

Tato práce si kladla za úkol rozebrat některá Nezvalova básnická díla. Z části se zabývá tvorbou předválečnou, převažuje však poválečná. Také odhaluje básnické motivy a záměry, které jeho tvorbu provází celým tvůrčím obdobím. Zachycuje rovněž některé poválečné změny v jeho poezii. Ke stanovenému úkolu jsem přistoupila tak, že jsem si jednotlivé básnické sbírky přečetla a následně je analyzovala. V některých částech rozborů a konfrontací děl jsem sáhla k odborné literatuře zabývající se osobností a tvorbou Vítězslava Nezvala. I když ho ovlivnily události, jako byla válka, změna politického režimu a jeho nemoc, některým svým tématům zůstal po celý svůj tvůrčí život věrný. Bylo samozřejmě možné se rozhodnout rozebírat všechny Nezvalovy poválečné sbírky, avšak některé jsem záměrně eliminovala z ideologických důvodů, jež byly pro autora vlivem jeho politické orientace důležité. Texty, které pod ideologickým vlivem vznikly, nepatří svými básnickými kvalitami k tomu, co by z Nezvalova díla přetrvalo. Lze je chápat jako časové záležitosti. Zaměřila jsem se proto především na lyrickou stránku jeho poválečné básnické tvorby.

Jeden význačný tvůrčí rys jeho osobnosti lze najít v básních o mořích. Skladby působí šťastným, optimistickým a vyrovnaným pocitem. Pomocí moře neoživuje obyčejná slova, ale hraje si se zvukovou, barevnou, tvarovou stránkou a představivostí. Nedozírná mořská hladina se pro něho stala motivem konečnosti lidského života. Nezval vyřešil tento protiklad poznáním, že nesmrtelné je v mnoha lidech a jejich odkazech. I v takovém případě zůstal básníkem optimistického pojetí života. Jeho klíčovým motivem byla jeho hluboká láska k životu, k přírodě, domovu a pocit souznělosti s lidmi.

V jeho poválečné poezii se však objevují i nové prvky. Nový přístup spočívá v harmoničnosti. Pokouší se rovněž spojovat své vnitřní básnické zaujetí s všeobecným lidským zájmem. Nezvalova ideální vize budoucnosti je taková, že svobodný a ničím nespoutaný člověk se neztotožňuje s nehezkými, nepříjemnými a pesimistickými soudobými problémy, ale věří ve vývoj vědy, který je neoddelitelný od společenského vývoje.

Tuto představu nalezneme v knize *Chrpy a města*. Nadále v jeho poezii nepolevuje nezlomná vůle bojovat za svět, který by se stal pro člověka tím nejlepším a nejklidnějším místem. Zároveň vkládá naději a bere ji jako novou jistotu budoucí společnosti.

V Nezvalově tvorbě je obsažena důležitá myšlenka o světě, kde lidé budou žít ve vzájemně pokoře, úctě a lásce. Vnesl do naší poezie velkou tvůrčí sílu, která jeho verše naplnila obrovskou básnickou energií. Ta mu mohla přinést buď naprostou záhubu, nebo ho dovést na básnický vrchol. Pokoušel se vložit do obyčejných slov novou sílu. Při četbě jeho lyrických skladeb jsem došla pomocí rozborů k závěru, že básník celou svou tvorbou bojoval za štěstí, svobodu, krásu člověka a života vůbec. Do těchto lidských hodnot vložil veškerou energii svého básnického talentu. V jeho tvorbě převládaly motivy lásky, budoucnosti, šťastného, radostného života, míru a domova. Tato témata, která se navzájem prostupovala napříč celým jeho dílem a

následně splývala v jedno, vyrostla z básnickovy celoživotní filozofie a citového přesvědčení, že musí prostřednictvím své poezie bojovat za spokojenější a šťastnější lidi.

V těchto humánních hodnotách byla zobrazena všechna energie a úsilí jeho básnického talentu. Toto životní krédo bylo pro něho cestou, jež mu ukazovala správný směr ze všech krizí. Z Nezvalovy poezie cítíme harmonii. Filozofické pojetí života i básnického umění vedlo jeho tvorbu k novým snahám.¹

Po válce se okruh Nezvalova života i díla začal pozvolna uzavírat. V autorově tvorbě posledních let se začínají dostávat více do popředí harmonizující síly. Klasické formy získávají převahu před volnými verši. Obrazy se projasňují a jazyk se přibližuje prosté mluvě. Především je v tomto tvůrčím období patrný bezprostřední inspirační vztah k tradicím české lyriky a epiky devatenáctého století. Například v oddíle Českých balad knihy Křídla nebo v Romancích a písních sbírky Chrpy a města se Nezval navrácí k námětům, motivům, obrazům i básnickými výrazovými prostředky ke klasické poezii, zejména k Erbenovi a Nerudovi.

„I když Nezvalovo celé dílo obsahuje veliká, proměnlivá, neklidná a mnohovárná díla, která se neustále vzpírají proti normám a jednoznačným soudům. Uzavírají ho verše klasicky prosté, v tom nehledejme nesmyslnost. Je to básnickova vědomá snaha dovršit své novátorské a někdy provokativní dílo. Sjednocení, které tak dosáhlo „složitě jednoduchosti“, bývá svědectvím opravdové básnické i lidské zralosti. Přestože k tomuto souhrnu docházelo i prostřednictvím tápání a omylů, tak i tato tvorba patří k charakteristickým rysům lidského literárního údělu tohoto neobyčejného básníka.“

¹Jelínek, A.: Vítězslav Nezval. Praha 1961. s. 107.

Anotace

Příjmení a jméno autora:

JANDOVÁ, HANA

Název katedry a fakulty:

KATEDRA BOHEMISTIKY, FILIZOFICKÁ FAKULTA V OLOMOUCI

Název bakalářské práce:

Poválečná tvorba Vítězslava Nezvala

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků:

105571

Počet titulů použité literatury:

20

Klíčová slova:

Vítězslav Nezval
Poválečná tvorba
Motivy
Láska
Domov
Rodina
Kraj
Vlast
Praha
Život
Smrt
Veliký orloj
Z domoviny
Křídla
Chrpy a města

Charakteristika bakalářské práce:

Práce se zabývá poválečnou tvorbou Vítězslava Nezvala, kterou konfrontuji s jeho předválečnými sbírkami. Podrobněji se zabývám jednotlivými motivy, především motivem různých podob lásky, dále vztahu k autorově rodině, domovu, kraji, vlasti, Praze a jeho pojetí k životu a smrti, jež prostupují celou Nezvalovu tvorbu. A poté analyzuji čtyři poválečné sbírky.

Literatura

- [1] **Blahynka, M.:** *Vítězslav Nezval*. Praha 1981.
- [2] **Fučík, B.:** *Čtrnáctero zastavení*. Praha 1992.
- [3] **Fučík, B.:** *Píseň o zemi*. Praha 1994.
- [4] **Fučík, B.:** *Setkávání a míjení*. Praha 1995.
- [5] **Jelínek, A.:** *Vítězslav Nezval*. Praha 1961.
- [6] **Kolektiv autorů:** *Dějiny české literatury IV*. Praha 1995.
- [7] **Křivánek, V.:** *Kolik příležitostí má báseň: kapitoly z české poválečné poezie 1945–2000*. Brno 2007.
- [8] **Nezval, V.:** *Básně na pohlednice*. Praha 1926.
- [9] **Nezval, V.:** *Dílo II. Básně noci*. Praha 1952.
- [10] **Nezval, V.:** *Dílo VI. Matka naděje*. Praha 1953.
- [11] **Nezval, V.:** *Dílo VIII. Pět minut za městem*. Praha 1954.
- [12] **Nezval, V.:** *Dílo X. Z domoviny*. Praha 1959.
- [13] **Nezval, V.:** *Chrpy a města*. Praha 1974.
- [14] **Nezval, V.:** *Křídla*. Praha 1952.
- [15] **Nezval, V.:** *Manifesty, eseje a kritické projevy z poetismu (1921 - 1930)*. Praha 1967.
- [16] **Nezval, V.:** *Písmena, Pohlednice, Nápis*. Praha 1980.
- [17] **Nezval, V.:** *Veliký orloj*. Praha 1949.
- [18] **Opelík, J.:** *Jak číst poezii*. Praha 1969.
- [19] **Šalda, F.X.:** *F.X.Šalda o poezii* Praha 1970.
- [20] **Taufer, J.:** *Vítězslav Nezval*. Praha 1976.